

Київський національний торговельно-економічний університет

кафедра загальноправових дисциплін

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«Кримінально-правові аспекти боротьби з рейдерством»

Студента 2 курсу, 7мз групи,
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації «Правове
забезпечення безпеки
підприємницької діяльності»

(підпис студента)

Наймушин Олег Ігорович

Науковий керівник
кандидат юридичних наук,
доцент

(підпис керівника)

Корягіна Анжела Миколаївна

Керівник освітньої програми
кандидат юридичних наук,
професор

(підпис керівника)

Крегул Юрій Іванович

Київ 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЙДЕРСТВА	
РЕЙДЕРСТВА	8
1.1. Поняття та види рейдерства	8
1.2. Причини та наслідки рейдерських атак	18
1.3. Особливості рейдерства в Україні	22
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РЕЙДЕРСТВО	28
2.1. Кримінально-правова характеристика рейдерства	28
2.2. Кваліфікація злочинних захоплень як виявів рейдерства	43
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З РЕЙДЕРСТВОМ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	54
3.1. Зарубіжний досвід кримінально-правової боротьби з рейдерством	54
3.2. Проблеми кримінально-правової боротьби з рейдерством в Україні та шляхи їх вирішення	63
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88

ВСТУП

Одним із проявів сучасної економічної злочинності є протиправне поглинання або захоплення підприємств за допомогою насильства, підкупу чи інших зловживань, що отримало назву рейдерства. Зазначене явище набуло в Україні чималого поширення, чим звернуло на себе увагу засобів масової інформації, громадських об'єднань підприємців, а також органів державної влади. Адже нині в Україні діє значна кількість впливових фінансово-промислових груп, що періодично займаються рейдерством. Така діяльність дозволяє бізнес-групам отримувати фінансові активи, засоби виробництва, землю за цінами, що в декілька разів нижчі за ринкові. Нерідко під час рейдерських атак порушуються права іноземних інвесторів, які вклали капітал в економіку України.

Рейдерство почало сприйматися не лише як загроза окремим підприємствам, а й як негативна тенденція вітчизняного інвестиційного клімату, що згубно впливає на міжнародний імідж України як держави з ринковою економікою. У нашій країні такий дестабілізуючий чинник проявляється більш негативно, ніж за кордоном, що пов'язано з недосконалістю чинного законодавства, недоліками судової системи, слабкістю регулюючого впливу органів державної влади й управління, криміналізацією підприємництва та іншими чинниками. Організована злочинність формує не лише «паралельну» економіку, а й відповідні владні кримінальні структури, які все більше загрожують існуванню української держави.

Таким чином, тема рейдерства нині в Україні є надзвичайно актуальною. Рейдерство, не дивлячись на те, що є порівняно новим явищем в українському суспільстві, стало однією з найпопулярніших тем сьогодення не тільки серед підприємців та професійних юристів. Так, інтерес до всього, що пов'язано з рейдерством, викликаний різними

факторами: одні ведуть наукову дискусію на тему, що таке рейдерство і чи є воно в Україні, роблять спроби дати визначення цього поняття; інші – намагаються переконати оточуючих у тому, що рейдерство є і що з ним треба боротися шляхом створення спеціальних державних органів, комісій, підготовки спеціального законодавства; ще інші – доводять, що ніякого рейдерства немає, що насправді Україна досягла небувалого розвитку корпоративних відносин і ті дії, що інші називають рейдерством, є нічим іншим, як захистом прав міноритарних акціонерів, навіть якщо в такого акціонера є лише одна акція чи далеко не вирішальний один голос в органі управління.

Отже, сучасний стан кримінально-правової боротьби з рейдерством потребує наукового аналізу та висвітлення актуальних проблем. Адже, попри розробленість нормативно-правової бази щодо боротьби з досліджуваним явищем, у вітчизняному законодавстві наявна значна кількість проблем, що виникають у цій сфері. Тому тема нашого магістерського дослідження є актуальною.

Вивченню поняття та суті рейдерства, причин його поширення та особливостей присвятили свої праці С. Анісімов, Т. Бабич, А. Бандурка, М. Бондаренко, М. Грішенков, Є. Дмитрієва, П. Некрасов, О. Осипенко, А. Пиманова, М. Фаенсон.

Історія розвитку та наслідки рейдерства стали предметом наукових досліджень Б. Андрушківа, С. Анісімової, О. Бандурки, О. Белікової, Ю. Борисова, М. Грішенкова, Н. Гуторової, З. Варналія, М. Делягіна, Є. Дмитрієвої, В. Ілюхіна, В. Ісправнікова, Н. Кирича, А. Лиманова, А. Лиманової, М. Лятцунка, В. Мандибури, М. Мельника, П. Некрасова, В. Стадника.

Проблема недружніх поглинань є об'єктом наукового інтересу М. Арманова, О. Белікова, А. Глушкова, В. Крутова, М. Погорецького, П. Пригунова, П. Орлова та ін.

П. Астахов, Д. Беловецький, А. Богатиков, А. Гуров, Ю. Конєва, І. Мезенцева, С. Симаков, Є. Стрельцова, О. Шустик, А. Федоров, А. Чуюсов вивчають механізми рейдерських захоплень та методи протидії їм.

Проблеми протидії рейдерству досліджували О. Кальман, О. Костенко, О. Користін, В. Куц, О. Литвак, В. Лунєєв, М. Мельник, Є. Невмержицький, М. Хавронюк та ін.

Питання щодо соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння майном підприємств, установ, організацій вивчались такими науковцями, як О. Бурбело, Г. Козаченко, Ю. Погорелов, С. Бурбело, Т. Дученко, Б. Грек, Р. Панасенко та іншими.

Об'єктом магістерського дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі кримінально-правової боротьби з рейдерством.

Предметом кваліфікаційної роботи є кримінально-правові аспекти боротьби з рейдерством.

Метою магістерської роботи є детальний аналіз кримінально-правової боротьби з рейдерством, виокремлення проблем та формулювання рекомендацій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства у цій сфері.

Обумовлена мета магістерського дослідження конкретизується у наступних завданнях:

- дати загальну характеристику рейдерству;
- визначити особливості кримінальної відповідальності за рейдерство;
- зарубіжний досвід кримінально-правової боротьби з рейдерством;
- проаналізувати проблеми кримінально-правової боротьби з рейдерством в Україні та окреслити шляхи їх вирішення.

Магістерське дослідження виконано з використанням історико-правового, формально-юридичного, порівняльно-правового, системно-структурного, комплексного методів, методу переходу від абстрактного до

конкретного, логіко-семантичного, індуктивного, дедуктивного та інших методів дослідження.

Історико-правовий метод використано при дослідженні становлення та розвитку законодавства щодо кримінально-правової боротьби з рейдерством. Порівняльно-правовий метод покладено в основу порівняльного аналізу спірних питань, представлених у науковій літературі та співставленні нормативно-правових зарубіжних країн, що регулюють суспільні відносини у сфері, що досліджується. За допомогою формально-юридичного методу проводився аналіз положень нормативно-правових актів, які регулюють кримінальну відповідальність за злочинні захоплення як вияви рейдерства. З допомогою методу переходу від абстрактного до конкретного визначено поняття, сутність, зміст поняття рейдерства, сформульовано його ознаки, визначено етапи рейдерських атак. Логіко-семантичний метод застосовувався для формулювання відповідних понятійних конструкцій (наприклад, «рейдерство», «поглинання», «біле рейдерство», «чорне рейдерство», «злиття»). Індуктивний та дедуктивний методи було застосовано для поглиблення понятійного апарату.

Використання методів комбінувалося, залежно від вирішення конкретних завдань дослідження. Використання названих методів пізнання дало можливість визначити кримінально-правові аспекти боротьби з рейдерством, зробити науково-теоретичні висновки та запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що сформульовані в магістерській роботі висновки та пропозиції, можуть бути використані для вдосконалення нормативно-правового регулювання кримінальної відповідальності за рейдерство. Матеріали роботи можуть бути використані в навчальному процесі у вищих навчальних закладах та при підготовці відповідних складових навчальних

видань із кримінального права, міжнародного кримінального права та кримінального права зарубіжних країн.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів основної частини, які містять в собі сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел кількістю 95 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЙДЕРСТВА

1.1. Поняття та види рейдерства

Поняття «рейдерство» виникло у Великій Британії. Спочатку під ним розуміли набіги морських суден, що самостійно виконували бойові завдання, у тому числі і захоплення торговельних кораблів інших країн.

Історія рейдерства нараховує не одне століття, хоча сам термін введено до ділового обороту на межі ХІХ-ХХ ст. Як злочин воно виникло з появою акцій, коли з'явилася можливість поглинання компанії проти волі її власника. Як кримінальний злочин рейдерство особливого розмаху набуло в США в 1920-30 рр. [23, с.29]. Тому вважається, що першим «рейдером» був засновник «Standart Oil» Дж. Рокфеллер, який з метою отримання прибутків від поглинання та злиття підприємств застосовував різноманітні та досить складні схеми купівлі-продажу цінних паперів та акцій підприємств. Яскраві описання цієї діяльності можна знайти в творах американського письменника Т. Драйзера (відома трилогія «Фінансист», «Титан», «Стоїк»). Проте, на той час різноманітні форми захоплення корпорацій ще не називалися власне «рейдерством» [93, с.65-66].

У сучасному значенні поняття «рейдерство» як позначення форми поглинання компанії або її активів усупереч волі її власників і менеджменту поширюється в Сполучених Штатах Америки наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. минулого століття у зв'язку з черговою хвилею «рейдерських атак» на корпорації, що працювали в галузі високих технологій.

З точки зору лексики слова «рейдер» і «рейдерство» є неологізмами, запозиченими з іноземної мови, тому їх значення та зміст мають тлумачитися саме з урахуванням їх зарубіжного розуміння. В англійській мові слово «рейд» (reid) як іменник означає набіг, раптовий напад; як дієслово – грабувати, спустошувати, робити спроби знизити курс акцій

шляхом продажу великої кількості цінних паперів. Звідси рейдер (reider) – це учасник набігу, нападу [46, с.79]. Отже, цим поняттям охоплюється не лише відверто злочинне захоплення (напади, пограбування, набіги), а й певні ринкові методи конкурентної боротьби. Іншими словами, рейдерство як економічне явище у широкому розумінні зводиться до поглинання одним суб'єктом господарської діяльності іншого будь-яким способом.

Нині у вітчизняному законодавстві відсутнє чітке юридичне тлумачення терміна «рейдерство», тому його визначення можна давати на підставі трактувань окремих науковців або ж за аналогією до визначення, що пропонується західною науковою школою.

Т. Сабецька виокремлює західноєвропейський і слов'янський підходи до інтерпретації цього явища. Авторка зазначає, що «...на Заході під рейдерством розуміють «ситуацію, в якій одна компанія намагається заволодіти іншою компанією без схвалення цього дирекцією компанії-мети, тобто відбувається поглинання компанії проти волі її керівництва і ради директорів» [69, с.342]. Тобто за цим підходом, до рейдерства відноситься і законне, прозоре придбання контрольного пакета акцій компанії-жертви без згоди її власників. Згідно з другим підходом, рейдерством є кримінальні схеми із захоплення активів підприємств за участю бандитів і корумпованих урядовців.

Усі точки зору на значення терміну «рейдерство» можна умовно згрупувати у три групи. Перша група науковців не використовує термін «рейдерство» при дослідженні недружніх та протиправних поглинань або загарбань. Так, О. Коваль для позначення рейдерських практик вживає термін «жорстке поглинання» [38, с. 7]. Ю. Хомич та І. Селіванова – «недружнє поглинання» та «поглинання з використанням незаконних методів (загарбання)» [88, с. 95; 70, с.35].

Американський дослідник процесів злиття і поглинань Д. Депаффіліс вказує на те, що недружні поглинання (офіційна назва рейдерства у країнах Західної Європи та США) виникають, коли початкова пропозиція про

купівлю акцій компанії була відкинута, тобто компанія-мішень у момент отримання такої пропозиції була проти поглинання чи злиття, а тому відмовилася від пропозиції поглинаючої компанії, але контроль над компанією-мішенню все одно перейшов до інших рук [27, с.462].

Друга група науковців розуміє рейдерство як протиправне і насильницьке поглинання, або загарбання. Так, В. Шемчук характеризує рейдерство як злочинну діяльність, злочинних угруповань із привласнення чужого майна шляхом шахрайства, з використанням неправосудних чи сфальсифікованих судових рішень та за співучасті корумпованих чиновників [97, с.14].

Рейдерство за І. Костіним, це, перш за все порушення закону на будь-якій стадії отримання контролю над підприємством, це завжди правопорушення або низка правопорушень у сфері корпоративних відносин [41, с.29].

О. Шустік визначає рейдерство як «захоплення контролю над суб'єктами господарювання з використанням незаконних методів, що супроводжуються масовими порушеннями прав і законних інтересів акціонерів» [99, с. 9].

На думку Б. Грека, рейдерство – це напад на підприємство, установу, організацію, земельну ділянку, в тому числі ділянку лісового фонду, житловий будинок, квартиру, інше майно незалежно від форм власності, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднаний із застосуванням фізичного або психічного насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів або неправових судових рішень для надання нападу зовнішньої подібності до законних дій, з метою протиправного заволодіння майном у великих або особливо великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном [21, с.7].

П. Берназ та О. Середя вважають, що під рейдерством слід розуміти комплекс дій, здебільшого незаконних, які здійснюються особами з метою заволодіння майном іншого суб'єкта (фізичної або юридичної особи) [12, с.83].

Ю. Берлач характеризує рейдерство як процес захоплення фірми у власність проти волі її власників/власника, що здійснюється шляхом реалізації різних протиправних дій із боку захоплювача з метою швидкого перепродажу об'єкта рейдерського нападу чи подальшого управління ним [10, с. 62].

А. Кірсєв у своїх працях визначає рейдерство як систематичну проектну діяльність на ринку корпоративного контролю, що спрямована на протиправне отримання контролю над активами інших суб'єктів економічної діяльності із завданням їм економічного та інших видів збитків [10, с.60].

Третя група авторів розуміє рейдерство як певне узагальнююче поняття, що позначає різні практики, об'єднані лише певною метою, але представлені різним набором засобів досягнення цієї мети. Так, Ю. Погорєлов та Ю. Лещенко вважають рейдерством незаконне захоплення підприємства з метою заволодіння його активами та з використанням незаконних методів і засобів (кримінальне рейдерство) або недружнє чи вороже поглинання підприємства з використанням законних (правових) засобів із тією самою метою [63, с. 210].

Д. Зеркалов розуміє під рейдерством процес захоплення власності фірми або перехоплення оперативного управління за допомогою спеціально створеного та розіграного бізнес-конфлікту [31, с.10].

М. Фаенсоєн, вважає, що рейдерство – це виведення активів з володіння законних власників [83, с.29].

Ю. Борисов розуміє під рейдерською атакою процес, коли акції на біржі намагаються скупити в якомога коротший строк, щоб вони не підскочили в ціні [15, с.48].

П. Астахов, вказує, що під рейдерством необхідно розуміти особливий вид недружного поглинання, при якому цінні активи постраждалої від рейдерського нападу компанії розпродаються, а бізнес перестає існувати [8, с.49].

Р. Панасенко також наголошує на силовій ознаці рейдерства [60].

При визначенні рейдерства окремі автори характеризують технологічні аспекти його реалізації [49, с.81].

В. Горбов під рейдерством розглядає поглинання, яке означає скуповування контрольного пакету акцій компанії без будь-якого узгодження з акціонерами та менеджментом компанії [40, с. 120].

Н. Касьяненко – процес недружного поглинання організації будь-якої форми власності за допомогою спеціально ініційованої корпоративної суперечки з використанням адміністративних та корупційних ресурсів, технологій та розкрадання акцій та різноманітних шахрайських схем, а також трактуванням на свою користь неоднозначних положень нормативних та законодавчих актів [34, с.123].

С. Чернявський, О. Користін та Я. Монастирський досліджують рейдерство з точки зору його західної концепції, вважаючи, що інститут «рейдерства» став одним із найважливіших інструментів захисту інтересів міноритарних акціонерів [94, с.97].

В Шапіро та Т. Булах вважають рейдерством «процес, що складається із сукупності як законних, так і незаконних дій особи або кількох осіб (фізичних або юридичних), спрямованих на захоплення або поглинання суб'єктів господарювання будь-якої форми, власності з метою встановлення повного контролю над останнім» [95, с.182].

О. Фьодоров під рейдерством розуміє «суспільно небезпечне, протиправне діяння, пов'язане з незаконним придбанням права володіння, користування та (або) розпорядження активами (частиною активів) юридичної особи, пов'язане зі встановленням контролю над юридичною особою шляхом незаконного придбання права володіння, користування та

(або) розпорядження частками учасників юридичної особи в статутному капіталі юридичної особи та (або) голосуючими акціями акціонерного суспільства, що заподіює шкоду правам і законним інтересам власників та здійснюється всупереч їх волевиявленню, загрожує безпеці особи, суспільства й держави» [85, с. 38]. Метою рейдерства, як правило, є перерозподіл чужої нерухомості, а тому воно приносить значні прибутки загарбникам [17, с. 98].

А. Єфименко під рейдерством розуміє вилучення майна на формально законних підставах, основу яких становить злочин, зловживання правом або прогалини в законі чи системні недоліки функціонування державних інститутів (судової та правоохоронної систем, системи реєстрації юридичних осіб тощо) [30, с. 118].

На думку З. Варналія та І. Мазур, рейдерство – це недружнє, поза межами дії цивільного законодавства, спрямоване проти волі власника, захоплення чужого майна на користь іншої особи, встановлення над майном повного контролю нового власника в юридичному й фізичному розумінні з використанням корумпованості чиновників та (або) із застосуванням сили [16, с.130].

О. Вінник під рейдерством розуміє дії, спрямовані на набуття корпоративного контролю над товариством без згоди акціонерів, що вже здійснюють корпоративний контроль, і призначених ними органів управління товариства відповідно до певного сценарію (стратегічного плану), який має правове обґрунтування – дійсне чи удаване – та реалізується з додержанням (або з імітацією додержання) установлених законом судових і корпоративних процедур [58, с.164].

Наведені приклади виявів рейдерства та його визначення окремими фахівцями дають підстави для виокремлення його суттєвих ознак, якими є:

- 1) протиправне привласнення (захоплення) чужого майна організованою злочинною групою;
- 2) використання неправосудних судових рішень для отримання

можливості розпоряджатися чужим майном;

3) вчинення низки протиправних діянь кримінального характеру (підроблення документів, хабарництво, застосування фізичного та психічного насильства тощо) [45, с.16].

4) майно, яке захоплено, підлягає терміновій легалізації;

5) здійснюється всупереч волі власника;

6) здійснюється із використанням корумпованості чиновницького апарату органів державної влади та місцевого самоврядування;

7) здійснюється із застосуванням сили чи погрози застосування сили;

8) здійснюється шляхом вчинення суспільно небезпечних діянь, які підпадають під статті Особливої частини КК України [92, с.100].

На думку П. Берназа та О. Середи, до ознак рейдерської діяльності належать:

- організованість та впорядкованість різних дій, які здійснюються для відчуження чужого майна. Існує чітко складена схема послідовності дій, яку планують «спеціалісти» в цій сфері. Визначається послідовність застосування різних засобів (дезінформація, судові позови, підроблення документів та ін.);

- дії здебільшого є незаконними. Найбільше рейдери потребують інформації. Отримання цієї інформації вже є незаконним, тому що ця інформація, як правило, становить комерційну таємницю або просто не повинна бути доступною широкому колу осіб. Крім того, виготовлення фальшивих бланків, підроблення підписів – усе це незаконні дії, які вчиняються рейдерами;

- мета здійснення дій – отримати право власності на майно іншої особи (фізичної чи юридичної), тобто змінити власника майна без згоди самого власника. Дії всіх осіб, які беруть участь у рейдерських атаках, пов'язані прямим умислом. Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності),

передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. У цьому випадку дії мають небезпечний характер для конкретної особи;

- власник саме втрачає майно (не продає, не обмінює). Власник не мав бажання та не збирався відчужувати своє майно. Він отримує збитки внаслідок рейдерських дій [12, с.84].

Метою рейдерства є незаконне заволодіння чужою власністю в різних сферах економічної діяльності. У якості додаткового безпосереднього об'єкта посягання можуть виступати господарська діяльність або орган управління останньою [22, с.52].

У юридичній літературі виокремлюють різні класифікації видів рейдерства. Так, за ознакою відповідності рейдерства закону можна виділити: «біле», «сіре» та «чорне» рейдерство.

За «білого» рейдерства рейдер діє винятково за законом, використовуючи існуючі прогалини законодавства, організовує скупку акцій або боргів підприємства, намагається тимчасово погіршити його економічне й фінансове становище, знизити в ціні його акції, впливає на процедури банкрутства і санації підприємства. Цей вид рейдерства є також характерним для країн з розвинутою економікою та високою бізнес-культурою. Таке рейдерство, прямо чи опосередковано, поряд із процедурою банкрутства виконує функцію «економічного санітара», тобто відсторонює від керівництва неефективний менеджмент, підвищує ефективність бізнес процесів, сприяє працевлаштуванню висококваліфікованих фахівців тощо. Крім того, найчастіше «постраждали» ведуть свій бізнес не за правилами, внаслідок чого бояться звертатися до правоохоронних органів. Отже, «біле» рейдерство здійснює позитивний вплив на розвиток конкуренції на ринку, оскільки стимулює підприємства до підвищення власної конкурентоспроможності через підвищення ефективності управління [87, с.29].

Для «сірого» рейдерства характерне використання фальсифікованих документів, подвійного реєстру акціонерів, проведення незаконних зборів акціонерів, використання незаконних рішень суду тощо.

«Чорне» рейдерство порівнюється з бандитизмом. Тут теж використовуються фальсифіковані документи та інші методи «сірого» рейдерства, але значно більше уваги приділяється корумпованості чиновників адміністрацій, міністерств, представників правоохоронних органів, суддів тощо. Фактично, корупція і є базисом «чорного» рейдерства. Однак, окрім корупційних рішень, «чорне» рейдерство характеризується обов'язковим застосуванням фізичного насильства для реалізації цих рішень. Цей вид рейдерства має істотні негативні наслідки [87, с.29].

Інколи виділяють ще й «дике» рейдерство, що здійснюється одноразово і може поєднувати у собі елементи вищеназваних трьох видів. Заслуговує на увагу таке поняття, як грінмейл. Його слід відрізнити від рейдерства, адже часто застосовуваний міноритарієм корпоративний шантаж власника з метою продажу своїх акцій за вищою ціною в розвинутих країнах рейдерством не вважається. Оскільки тут основною метою є не встановлення повного контролю над бізнесом, а отримання прибутку від перепродажу акцій [36, с.112].

За ознакою форми власності безпосереднього об'єкта, на який спрямовані рейдерські дії, можна виділити [71, с.99]:

- рейдерство щодо державної власності;
- рейдерство щодо комунальної власності;
- рейдерство щодо приватної власності.

За ознакою форми власності безпосереднього набувача прав за результатами рейдерства можна виділити:

- державне рейдерство;
- комунальне (муніципальне) рейдерство;
- приватне рейдерство.

За ознаками природи безпосереднього об'єкта, на який спрямовані рейдерські дії виокремлюють рейдерство:

- щодо суб'єктів господарювання, при цьому кінцевим об'єктом нападу може бути або певне належне суб'єкту господарювання майно, або бізнес, як такий;
- щодо нерухомості (земельна, житлова, нежитлова);
- товарне рейдерство (об'єктом рейдерства є ліквідні товари);
- рейдерство щодо інтелектуальної власності [22, с.54].

У юридичній літературі виокремлюють також наступні види рейдерства:

- а) у сфері малого бізнесу;
- б) професійні рейдерські організації, якими можуть бути фінансові установи, інвестиційні компанії;
- в) «олігархічне рейдерство», за яким стоїть держава [75, с.46].

Перший вид рейдерства спрямований на захоплення дрібних підприємств. Другий вид потребує організації цілеспрямованих дій не одного, а багатьох суб'єктів і структур, оскільки ця діяльність багатопланова і передбачає збір і аналіз інформації, юридичний супровід рейдерства як виду діяльності, працю безпосередніх виконавців, служби безпеки тощо. Ця діяльність пов'язана з інформаційним забезпеченням і послугами, структурами/операторами фондового ринку, у тому числі реєстраторами, депозитарієм, торговцями цінними паперами, а також судом, державною виконавчою і податковою службами, державними реєстраторами тощо [75, с.47]. Що стосується третього виду рейдерства, то він полягає в тому, що держава, використовуючи свої владні повноваження і механізми, може примусити компанію або визначених осіб до «здачі своїх позицій» [76, с.7].

Під час економічної кризи виникли нові форми рейдерства: кредитне, боргове і через оцінку. Суть кредитного рейдерства в тому, що підприємець бере в банку кредит під заставу активів, потім під різними

приводами банк створює умови для неможливості погашення кредиту в строк, а надалі вступає в хід цілком легітимний процес відчужування активу. При борговому рейдерстві загарбниками виступають боргові агентства. Рейдерство через оцінку реалізується наступним чином. Підприємець звертається за кредитом до банку, а той висуває в якості умови проведення оцінки застави власноруч. Банківські спеціалісти оцінюють заставу істотно нижче за ринкову вартість. Особлива небезпека подібної схеми в тому, що отриманого кредиту, скоріш за все, не вистачить підприємцеві для забезпечення активів закладена на найбільш ранньому етапі [67, с.205].

Отже, науковці характеризують рейдерство як економічне явище, що включає систему дій, спрямованих на захоплення підприємств, об'єктів нерухомості, корпоративних прав, інтелектуальної власності проти волі їх власників, які реалізуються через інструменти і механізми протиправного характеру групами зацікавлених осіб для забезпечення повного управління об'єктами або їх активами.

1.2. Причини та наслідки рейдерських атак

Як і будь-яке інше явище, рейдерство має свої передумови, що сприяють існуванню та його поширенню. Зокрема:

- низький рівень правової культури, правовий нігілізм як у суб'єктів господарювання, представників органів влади так і у суспільстві;
- сумнівна передісторія приватизації певних об'єктів, наявність корпоративного конфлікту, незадоволеність акціонерів діяльністю керівництва підприємства тощо;
- зрощення економічних структур із кримінальними [98, с.45].

Підґрунтям існування рейдерства як явища є та обставина, що захоплення компанії є найдешевшим способом її придбання. Метою такого захоплення може бути як захоплення готового бізнесу, так і захоплення

активів компанії, що мають значну ринкову вартість, з мінімальними витратами та метою їх подальшого продажу. При цьому одним з його значень є масова купівля однією компанією акцій іншої компанії з метою отримання контрольного пакету [61, с.23].

До основних причин, що сприяють існуванню та поширенню рейдерства відносяться:

- корумпованість органів влади та управління;
- брак політичної волі, спрямованої на ефективну протидію корупції та рейдерству;
- недосконалість законодавства, особливо у сфері корпоративних відносин;
- слабкість правової системи, відсутність державних інститутів, які б ефективно захищали права власника;
- недосконалість судової влади, використання судових актів як засобів при рейдерських нападах [98, с.45].

Вважаємо, що основною причиною виникнення й поширення рейдерства є недосконалість чинного законодавства, особливо тієї його частини, яка регулює корпоративне право, діяльність акціонерних товариств. Ще однією важливою причиною розвитку цього явища є корупція. Спеціалісти зазначають, що рейдеру атакувати простіше, якщо він заручиться допомогою конкретних представників державних органів. У багатьох випадках поширенню рейдерства сприяє також бездіяльність правоохоронних органів [84, с.144].

Рейдерство має різні наслідки як позитивні, так і негативні. Зокрема, серед позитивних виокремимо наступні [51, с.104]:

- вирішення особистісних проблем міноритарних акціонерів після продажу пакетів акцій;
- підвищення доходності окремих підприємств, що змінили власника;
- покращення екологічної обстановки в регіоні після закриття шкідливого виробництва;

- збільшення балансової вартості основних засобів підприємства.

Отже, рейдерство можна вважати й позитивним за умови, якщо рейдерські напади:

- усувають від управління бізнесом неефективний менеджмент;
- запобігають зловживанням з боку великих акціонерів (мажоритаріїв);
- реструктурують підприємства, що неефективно працюють [68, с.63].

Власники атакованої компанії навіть виграють від «вдалої» рейдерської атаки, оскільки вартість їх акцій (разом з вартістю акцій, придбаних рейдером) підвищується [10, с.62].

На думку О. Алехіної, рейдерство за своєю сутністю є не тільки кримінальним, а й висококріміногенним явищем. Наслідки, до яких призводять дії рейдерів, автор поділяє на дві групи: соціально-економічні та політичні. До соціально-економічних вона відносить: тотальне скорочення робочих місць, суттєве збільшення безробіття, зниження інвестиційної привабливості регіону і країни в цілому, перешкоди для здійснення підприємницької діяльності. До політичних наслідків, перш за все, відноситься зниження авторитету органів державної влади, правоохоронних органів, судової системи тощо [7, с.13].

Суспільна небезпека рейдерства проявляється в підриві економічної безпеки держави, негативному впливі на міжнародний імідж країни, зниженні її інвестиційної привабливості, оскільки динаміка закордонного інвестування в економіку держави визначається, насамперед, такими факторами, як внутрішня політична стабільність, характер і темпи здійснення ринкових реформ, сприятливі зовнішньоекономічні умови, стабільність економічного законодавства, гарантії недоторканості приватної власності й закордонних вкладень тощо [62, с.17].

Рейдерство негативно впливає на розвиток конкурентного середовища. Це зумовлено тим, що наслідком рейдерських атак стає

перепрофілювання та зупинка підприємств, що супроводжується скороченням кількості суб'єктів господарювання на ринку, підвищенням його концентрації і як наслідок – монополізації. Крім того, рейдерство є одним із факторів, які створюють додаткові бар'єри для входу на ринок, на якому мають місце рейдерські атаки, оскільки цей процес підвищує ризики підприємницької діяльності. Також рейдерство, безперечно, негативно впливає і на міжнародний імідж держави, що стримує іноземні компанії від входу на вітчизняні ринки.

При рейдерстві виникають економічні та моральні втрати для акціонерів. За таких умов у підприємств реального сектора економіки відсутні як можливості для інноваційно-інвестиційної діяльності, так і стимули до неї. Це призводить до погіршення інвестиційного клімату. Острах «натрапити» на рейдера змушує фірми відмовлятися від вигідних контрактів, збільшувати витрати на охорону та додатковий пошук інформації про своїх контрагентів, створює атмосферу недовіри до існуючих партнерів тощо.

Рейдерство завдає істотної шкоди суспільству в цілому. Так, негативні наслідки супроводжуються втратою робочих місць і деформацією галузевої структури економіки тощо. Крім того, деморалізується трудовий колектив компанії – об'єкта рейдерської атаки та посилюється паніка в суспільстві. Але, найгіршим є те, що руйнується віра підприємців та інших членів суспільства у дієвість інститутів державної влади та у захищеність права власності в нашій державі.

Таким чином, основними негативними наслідками рейдерства є [39, с.80-84; 51, с.104]:

- переорієнтація підприємницького середовища на реалізацію короткострокових проектів;
- збільшення обсягу трансакційних витрат та інвестицій у безпеку;
- неоптимальне накопичення капіталу;
- відтік активів із захоплених підприємств;

- руйнація трудових колективів і збільшення кількості соціальних конфліктів;
- погіршення міжнародного іміджу країни;
- погіршення інвестиційного клімату в державі;
- створення загроз безпеці держави;
- підрив авторитету влади;
- стимулювання корумпованості органів державної влади й судів;
- формування джерела легалізації кримінальних сфер тощо.

1.3. Особливості рейдерства в Україні

Термін «рейдерство» найбільш активно почали застосовувати в Україні на початку 2000-х років, коли закінчилися процеси сертифікатної приватизації. 1 травня 1999 року стало кінцевим терміном використання громадянами приватизаційних майнових сертифікатів та компенсаційних сертифікатів у процесі приватизації, а також проведення сертифікатних аукціонів за приватизаційні майнові сертифікати [48, с.42].

На «бізнесовій арені» з'явилися господарські товариства, колективні підприємства, організації орендарів і товариства покупців, які стали власниками значної частки державного та комунального майна. Учасниками таких товариств, як правило, були працівники приватизованих підприємств і фізичні особи – власники приватизаційних або компенсаційних сертифікатів, які у більшості випадків не мали фінансових можливостей здійснювати інвестиції у приватизовані підприємства. Тоді «великий бізнес», що залишався осторонь приватизаційних процесів, активно почав набувати статус власника акцій приватизованих підприємств двома способами. Перший – через порушення однієї із основних умов укладення договору – вільне волевиявлення власника акцій щодо їх відчуження, застосовувавши методи психічного чи фізичного впливу. Другий – визнати приватизацію недійсною і стати стратегічним

інвестором при проведенні повторної її спроби. Стосовно останнього способу зазначимо, що, враховуючи недосконалість правового регулювання приватизаційних процесів, зробити це було не складно. Застосування обох способів пов'язано із вчиненням низки дій, учасниками яких стали представники бізнесу, посадові особи органів законодавчої, виконавчої та судової влади [48, с.43].

С. Москаленко історію українського рейдерства поділяє на два періоди.

Перший період охоплює час від початку 1990-х років до початку 2000-х рр. В цей час Україна стає незалежною, відбувається перехід країни на ринкові відносини, визначаються політичні центри, створюються злочинні угруповання. Важкий економічний стан країни супроводжувався зростанням корумпованості органів державної влади, наявністю великої кількості прогалин чинного законодавства, зростанням криміногенної ситуації в країні. Захоплення підприємств здійснювалось відкрито кримінальним шляхом, досить часто – із застосуванням фізичного насильства. Особливістю цього періоду була відсутність вибору.

Другий період триває понині з початку 2000-х років. Цей період характеризується напівзаконним загарбленням підприємств, більш легальними методами боротьби, активним протистоянням рейдерству [55, с.116].

С. Молодецький історію виникнення та становлення інституту рейдерства в Україні поділяє на чотири основні стадії:

- «- створення передумов для виникнення інституту рейдерства (1991-1998 рр.);
- зародження рейдерства в Україні (1999-2002 рр.);
- масове поширення рейдерства (2003-2005 рр.);
- пошук та реалізація принципово нових форм рейдерських атак (із 2006-2007 рр.)» [53, с.15].

А. Микитчик виокремлює сім етапів становлення рейдерства в Україні:

- 1) «рекет (1989-1993 рр.) – примусове стягування з підприємця постійної плати за послуги з охорони (іноді дійсно надаваної). Основний об'єкт захоплення – позитивний фінансовий потік;
- 2) приватизація (з 1992 р.) – переведення державної власності у власність директора підприємства. Об'єкт захоплення – майновий комплекс Державного підприємства;
- 3) банкрутство (з 1996 р.) – доведення до банкрутства з подальшим викупом або виділення дочірніх та малих підприємств. Об'єкт захоплення – земельні ділянки, будинки, споруди;
- 4) схема оскарження приватизації (з 2004 р.) – зміна власника приватизованого підприємства. Об'єкт захоплення – майнові комплекси колишніх державних підприємств;
- 5) власне рейдерство (з 2004 р.) – зміна власника шляхом недружнього поглинання. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;
- 6) глобальна світова криза (з 2008 р.) – послаблення підприємств за рахунок девальвації національної валюти та вимивання оборотних коштів з подальшим їх виходом з ринку або поглинанням більш крупним ринковим оператором. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес;
- 7) з 2010 р. – нова хвиля перерозподілу власності. Об'єкт захоплення – діючий приватний бізнес» [52, с.219].

У юридичній літературі виокремлюють основні причини виникнення рейдерства в Україні. Зокрема:

- 1) виникнення економічних передумов для перерозподілу власності;
- 2) недосконалість законодавства, зокрема корпоративного;
- 3) відсутність спеціалізованого закону про рейдерство;
- 4) недосконалість судова система, можливість ухвалення суддями необґрунтованих рішень на користь зацікавленої сторони; вплив на суддів

з боку вищих інстанцій; відсутність строгої відповідальності суддів за ухвалення неправомірних рішень; невиконання закону про територіальну підсудність справ про корпоративні суперечки за місцем розташування відповідача; відсутність єдиного реєстру винесення рішень і ухвал у справах;

5) корупція у вищих ешелонах влади і судах;

6) неоднозначне трактування окремих положень законодавства;

7) недоліки в структурі корпоративного управління; непрозорість структури компанії; не виплата дивідендів; недотримання прав міноритарних акціонерів; відсутність закону про захист прав міноритарних акціонерів; неправильне оформлення права власності на активи; низька корпоративна культура на підприємствах; непрозора діяльність підприємств; помилки під час складання засновницьких документів підприємств; обіг акцій більшості підприємств ззовні організованого ринку;

8) відсутність депозитарної системи як гаранта права власності;

9) недоліки виконавчого виробництва і незадовільна робота виконавчої служби;

10) участь правоохоронних органів у рейдерстві або відсутність активних дій з їхнього боку, спрямованих на притягнення рейдерів до відповідальності;

11) участь реєстраторів у рейдерських схемах, зокрема ведення подвійних реєстрів акціонерів підприємства;

12) політична нестабільність, що створила умови для безкарної діяльності рейдерів;

13) висока рентабельність незаконних захоплень; можливість уникнути відповідальності за порушення законних прав інших осіб;

14) відсутність на практиці принципу невідворотності покарання тощо [89, с.178-179].

Б. Грек та Т. Грек сюди також відносять «відсутність державних

інститутів, які б ефективно захищали права власника; низький рівень правової культури; правовий нігілізм – як у суб'єктів господарювання, так і у представників органів влади; сумнівну передісторія приватизації певних об'єктів» [23, с.32]. Так, приватизація багатьох об'єктів в Україні у свій час проводилася недостатньо прозоро, в окремих випадках – з порушенням законодавства. **Більше** того – приватизація деяких підприємств в Україні проводилася за класичними рейдерськими схемами [16, с.133].

Таким чином головними ознаками рейдерства в Україні є:

- протиправне привласнення чужого майна;
- використання неправосудних судових рішень для отримання можливості розпоряджатися чужим майном;
- залучення корумпованих працівників правоохоронних органів до дій зі встановлення фізичного контролю над чужим майном;
- вчинення протиправних діянь кримінального характеру [62, с.17];
- участь у протиправному захопленні підприємств приватних охоронних структур;
- мета рейдерства, зазвичай, має спекулятивний, а не виробничий характер [35, с.92].

Особливістю українського рейдерства є корупція в державних органах – жодна рейдерська атака не матиме успіху, якщо вона не супроводжується прикриттям з боку державних структур і правоохоронців. На жаль, і судді стали активними учасниками рейдерських захоплень та недружніх поглинань. Адже зміна власника відбувається найчастіше за рішенням суду. Притягнути до відповідальності суддю, який ухвалив рішення на користь рейдера, складно: його рішення, начебто, прийняті відповідно до закону, є обов'язковими до виконання. Можливо складання списків суддів, які брали участь у таких рейдерських оборудках, позбавить їх можливості виносити незаконні судові рішення [9, с. 64].

Про рівень рейдерства в Україні та його масштаби свідчать такі факти:

- в Україні діє щонайменше 45-50 рейдерських груп, які складаються з досвідчених юристів та економістів. Причому, одним з негативних симптомів останніх років є збільшення кількості компаній, які спеціалізуються саме на поглинаннях;

- «результативність» рейдерських атак сягає 90%;
- за підрахунками експертів, залежно від потужності підприємства жертви, рейдерська атака може коштувати від 100 тис. до 1 млн. доларів;
- ринок рейдерських послуг в Україні складається приблизно з сотні середніх та дрібних фірм, здебільшого юридичних. Ці фірми можуть займатися як рейдерською, так і антирейдерською діяльністю [87, с.26].

Сучасними тенденціями розвитку рейдерства є й те, що рейдерський ринок став інтенсивно розвиватися в регіонах, особливо з родючими землями. Метою захоплення можуть бути як малі, так і великі – стратегічно важливі – підприємства України [11, с.109]. Останніми роками також активізуються процеси банкрутства підприємств [54, с.525].

Однак, у боротьбі з рейдерством в Україні є й позитивні зрушення. Так, нині ефективно діє Комісія з питань розгляду скарг у сфері державної реєстрації, створена на початку 2016 р. Одним з її завдань є реагування на прояви рейдерства в Україні. За період діяльності цього органу в Україні зменшилася кількість рейдерських захоплень. У 2016 р. цей показник значно зменшився. Зокрема, Комісія розглянула майже 250 скарг, із яких задовольнила близько 150 – тобто було повернуло майно законним власникам у 150 випадках [81, с.136].

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РЕЙДЕРСТВО

2.1. Кримінально-правова характеристика рейдерства

У кримінальній і криміналістичній літературі «рейдерство» розуміють як правопорушення, що допускаються суб'єктами господарської діяльності в процесі здійснення злиття та поглинань підприємств або злочини, що вчиняються при захопленні підприємств, установ, організацій та інших об'єктів.

Так, О. Медведько називає рейдерство «нахабним кримінально організованим втручанням у систему економічних відносин з метою тиску» [50, с. 4-5].

В. Шемчук характеризує рейдерство як злочинну діяльність злочинних угруповань з привласнення чужого майна шляхом шахрайства, з використанням неправосудних чи сфальсифікованих судових рішень і за співучасті корумпованих чиновників [97, с. 13-18].

Рейдерство також характеризується як протиправне захоплення акціонерних товариств (у тому числі з державною часткою власності) сторонніми комерційними структурами через міноритарних акціонерів, які діють на їх користь. На думку фахівців правоохоронних органів, реалізація протиправних схем заволодіння акціонерними товариствами, що супроводжується силовим захопленням адміністративних приміщень і зміною керівництва товариства, стає окремим видом економічних злочинів [22, с.51].

Ю. Челембій пише, що рейдерство має відверто кримінальний характер, сприяє поглибленню корупції і поширенню корупційних схем. Він визначає рейдерство в Україні як силове незаконне заволодіння власністю внаслідок протизаконних дій зацікавлених осіб [91, с. 24].

На думку Б. Грека, на відміну від цивільно-правового, кримінально-правове рейдерство – це напад на підприємство, установу, організацію, жиле або нежиле приміщення, інше майно незалежно від форми власності, вчинений за попередньою змовою групою осіб, поєднаний із застосуванням фізичного або психічного насильства або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів чи неправових судових рішень для надання нападу видимості законних дій, з метою протиправного заволодіння майном у великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном [25, с. 118].

О. Алехіна під кримінальним рейдерством розуміє заборонені кримінальним законодавством умисні протиправні дії, що здійснюються для реалізації особистих чи корисливих інтересів суб'єкта, спрямовані на захоплення управління в господарському товаристві, що створюють загрозу або заподіюють значної шкоди інтересам власників (засновників), акціонерів, інших учасників господарського товариства, а також інвесторів [7, с.13].

Таким чином, незважаючи на відсутність законодавчого визначення рейдерства більшість одноставно розуміють під ним систему або ланцюг суспільно небезпечних дій, які за наявності прогалин у законодавстві дозволяють отримати у володіння певний капітал.

Суб'єктами рейдерської атаки вважаються:

- замовник (окрема фізична або юридична особа);
- рейдери [95, с.183].

Рейдерами можуть бути:

- 1) окремі особи, які намагаються заволодіти чужим житлом чи іншою власністю, використовуючи при цьому корумпованість певних структур державної влади й управління;
- 2) спеціальні фірми або групи людей, які об'єдналися з метою

професійного зайняття рейдерством;

3) несумлінні керівники компаній, які прагнуть шляхом рейдерства отримати контрольний пакет акцій;

4) бізнес-партнери або дрібні акціонери тощо [52, с.220].

Виокремлюють різні види компаній, що спеціалізуються на масштабних рейдерських захопленнях:

1) фінансово-промислові групи, що шляхом рейдерства розширюють свій бізнес, відкриваючи для себе нові галузі господарювання, здатні принести прибуток. Вони, як правило, включають захоплені підприємства до своїх структур;

2) інвестиційні компанії, що «живуть» за рахунок перепродажу активів захоплених підприємств. Характерною рисою їх діяльності є використання виключно законних методів поглинання чи злиття через скуповування акцій з подальшим їх перепродажем;

3) інвестиційні компанії-посередники, що діють в інтересах фірми-замовника;

4) професійні грінмейлери, які не так прагнуть захопити підприємство, як ставлять за мету отримати так звані «відступні» за спокійну роботу [69, с.343].

До функцій рейдера відноситься створення підприємству максимальної кількості проблем, його фінансове виснаження, а потім захоплення у власників та директорів підприємства за значно зниженими цінами з метою продажу самого підприємства або його майна третій особі за ціною нижче ринкової через підставні компанії. У функціонуванні рейдерів зацікавлені великі комерційні структури. При цьому їх цілі можуть бути різноманітними:

- підвищення економічної ефективності за рахунок придбання нових підприємств, що діють за відповідним профілем;

- підвищення економічної ефективності шляхом придбання підприємств, що діють у суміжних галузях;

- диверсифікація бізнесу;
- отримання спекулятивного прибутку за рахунок захвату бізнес-активів з мінімальними витратами та їх подальшим продажем за ринковими цінами [58, с.164].

Внутрішня організацію рейдерських структур складається з:

1) організатора, який, як правило, є підприємцем та має приватний бізнес з невеликим легальним обігом, що дозволяє йому входити до різноманітних асоціацій, торгово-промислових палат, мати контакт з необхідними людьми, що знаходяться при владі, в подальшому залучаючи їх до співпраці за хабарництво;

2) юристів, які, як правило, мають відмінні правові знання, знають всі прогалини законодавства. Залежно від масштабів рейдерської атаки та ресурсів з юристів може бути складено дві групи: аналітики, тобто ті, що аналізують документи, знаходять невідповідність їх закону, розробляють алгоритм виникнення (створення) проблем, та ті, що мають зв'язки в органах внутрішніх справ, прокуратурі, судах, податковій та виконавчій службах тощо;

3) силової структури, до якої входить організатор силових захватів, який залучає представників приватних охоронних агентств та найманців;

4) PR-агентств, що виконують публікацію замовлених статей з метою формування негативного відношення до об'єкту захоплення.

Що стосується організації захоплення підприємства, то це довготривалий та складний проект, який складається з декількох етапів.

1. Замовлення. На цьому етапі рейдер здійснює вибір об'єкта. Тут неважлива послідовність: тобі замовили або ти сам запропонував потенційному покупцю свій варіант. Головною метою вибору є ліквідність підприємства, його основні фонди, нерухомість, земля, на якій знаходиться цей об'єкт (об'єкти) [85, с.98].

2. Збір інформації. Потрібною є вся інформація про підприємства, від осіб засновників до поточної заборгованості. Зібрати цю інформацію

можна за допомогою організації перевірок на підприємстві різних державних інстанцій [32, с.42].

Виходячи з практики, проведення попередньої розвідки займає один-два місяці, при цьому нападник вивчає найрізноманітніші дані про підприємство:

- засновницькі-документи;
- трудові договори та угоди, можливі конфлікти з робітниками;
- документи з питань приватизації;
- відомості з реєстру акціонерів (відносини з реєстратором, доля підприємства, яка приходить на середнього акціонера, список найбільших акціонерів, включаючи їх особисті дані), протоколи ради директорів;
- показники фінансово-господарської діяльності підприємства;
- обігові активи з оцінкою їх ринкової вартості та аналізом основних споживачів продукції чи послуг;
- короткострокові та довгострокові зобов'язання – кредити, займи тощо;
- рентабельність господарської діяльності з оцінкою ринкової вартості бізнесу та акцій підприємства;
- відомості про керівництво підприємства (обсяг винагороди керуючих підприємством, персональні дані керівників, можлива компрометуюча інформація);
- участь держави в діяльності підприємства (наявність акцій у власності держави, потенційна можливість продажу державної долі за її наявності, потенційне ставлення державних контролюючих органів до зміни власників підприємства);
- відносини з акціонерами (наявність звичайних та привілейованих акцій, своєчасність та повнота сплати дивідендів, випадки зміни власників акцій, наявність угод та положень, що регулюють право переважного викупу);

- взаємовідносини з трудовим колективом (відносини з робітниками в частині виплати заробітної платні, наявні конфліктних ситуацій) тощо [58, с.164].

Загалом, на початковому етапі захоплення вчиняється непомітно навіть для власників, оскільки фактично здійснюється у правовому полі (за винятком силового варіанта) [48, с.41].

3. Після проведеної розвідки настає підготовчий етап захоплення. На цьому етапі здійснюється пошук найслабкіших місць у захисті підприємства, розробляється PR-кампанія, проводяться переговори з державними органами, складається план дій за кожним напрямом атаки та заходи, спрямовані на запобігання виводу активів з підприємства, яке захоплюється, а також відпрацьовуються схеми можливого захисту від контратаки з боку підприємства.

План поглинання підприємства, як правило, поділяється за такими напрямками:

- фінансові потоки підприємства, його активи (рух коштів, скупка кредиторської заборгованості, заходи з запобігання виводу активів);
- акціонерний капітал (структура акціонерного капіталу, встановлення контактів з реєстратором, списки міноритарних акціонерів (акціонерів, які мають менше 25% акцій), списки крупних акціонерів, організація скупки акцій підприємства);
- менеджмент підприємства (особисті дані керівників підприємства, вивчення зв'язків керівництва, підготовка компрометуючої інформації);
- адміністративні ресурси (встановлення контактів з місцевими органами виконавчої влади, пошук та встановлення контактів з контролюючими структурами);
- трудовий колектив (встановлення відносин з працівниками, створення позитивного образу потенціального власника підприємства, створення негативного іміджу власників тощо);

- PR-кампанія (підготовка публікацій у регіональній пресі) [58, с.165].

Результатом підготовчого етапу є генеральний план, який супроводжується комплексним юридичним та фінансовим висновком, отже, рейдери можуть спланувати найбільш вірогідний сценарій дій з захоплення підприємства.

Потім настає скупка акцій, основною метою якої є концентрація не менш 30% пакету головуючих акцій товариства (хоча у деяких випадках достатньо лише 10% – можливість скликання загальних зборів). Для цього формується команда скупки, яка складається зі спеціалістів, що займаються скупкою акцій у співробітників. Процес скупки акцій у працівників підприємства триває протягом одного-двох місяців, оскільки більш тривалі строки зменшують ефективність цієї операції. Перед скупкою акцій рейдери намагаються або перетягнути на свій бік реєстратора акцій, або заволодіти реєстром.

Початок скупки акцій є сигналом до атаки на підприємство. Одночасно загарбники становлять завдання паралізувати діяльність підприємства через судові позови та перевірки різноманітних державних органів та заблокувати його фінансові потоки. При цьому сили юридичної служби поглинаючого підприємства розпилюються, що не дозволяє сконцентруватися на розробці комплексної стратегії захисту.

Як наслідок, акумулювання пакету акцій – ініціювання низки позачергових загальних зборів акціонерів. Основними завданнями таких зборів є зміна виконавчих (ради директорів та генерального директора) та контрольних (рахункової та ревізійної комісії) органів акціонерного товариства.

У літературі виокремлюють технології рейдерського захоплення. Найпоширенішою є технології взаємодії з власниками. Вони, як правило, зводяться до перемовин, у ході яких власники піддаються шантажу, залякуванню, на них здійснюється психологічний тиск. Водночас, рейдер

шляхом маніпуляцій може пропонувати власнику більш кращі перспективи, що настануть після виконання ним певних дій.

При використанні технологій взаємодії з державними органами рейдер, передовсім, використовує особисті зв'язки у державних структурах через які домагається або бездіяльності органів через їхнє невтручання у конфлікт або ж взагалі підштовхує працівників державних структур, правоохоронців, суддів до прямого тиску на власників підприємств. Основна мета такого тиску створити умови які ускладнять фінансово-господарську діяльність суб'єкта рейдерської атаки, зроблять неможливим швидке виведення активів атакованого підприємства та унеможливають перерозподіл акції для захисту серед ключових акціонерів [100, с.1110].

Аналізуючи практику рейдерських захоплень акцентують увагу на таких основних напрямках адміністративного тиску на суб'єкти господарювання:

- кримінально-правовий – зводиться до відкриття «замовних» кримінальних справ, які дозволяють застосовувати запобіжні заходи до окремих осіб, накласти арешт на майно, чинити психологічний тиск, залякувати;

- податковий – реалізується через організацію перевірок на підприємстві чи на підприємствах, що співпрацюють з ним і ставлять за мету скомпрометувати «жертву», послабити фінансові надходження, розбалансувати роботу;

- прокурорський – втілюється через протидію слідству у випадках коли проти рейдерів порушено кримінальну справу може виражатися у перевірці законності слідчих дій, передачі кримінальних справ з одного відділу до іншого, припинення провадження);

- контрольний – здійснюється шляхом організації перевірок правил ведення господарської діяльності, наприклад, на предмет дотримання підприємством законодавства про охорону праці тощо;

- ліцензійний – передбачає організацію перевірок на охоронних, та юридичних підприємствах, що співпрацюють з атакованим підприємством і мають гарантувати його безпеку, мета таких заходів, як правило, – перевірка дотримання умов ліцензії, нейтралізувати ці структури;

- міжнародний – зводиться до заходів спрямованих на передачу справ про майнові суперечки за межі юрисдикції України туди, де рейдери можуть розраховувати на підтримку відповідних органів;

- господарсько-процесуальний – це ініціювання низки господарських позовів у різних регіонах з метою створення безперервного потоку судових засідань, що забезпечать ухвалення рішень вигідних рейдерам [100, с.1110-1111].

В умовах великого впливу ЗМІ на суспільство, рейдери часто користуються технологіям взаємодії зі ЗМІ. Мета такої взаємодії – створення громадської думки щодо атакованої компанії. Наприклад, поширення неправдивої інформації про стан підприємства, дискредитація керівництва тощо. Водночас, за допомогою ЗМІ може створюватися позитивний образ рейдера як борця за справедливість чи особи, здатної вирішити існуючі проблеми.

При рейдерській атаці поширеною є технологія взаємодії із силовими структурами. Особливо це проявляється в сучасних умовах, коли існує маса охоронних фірм, колекторських структур, військово-спортивних товариств. Таку технологію необхідно розглядати як крайній захід, який, як правило, зводиться до прямого фізичного впливу на жертву.

4. Останнім етапом захоплення підприємства є процес переговорів, на якому сторони домовляються про ключові параметри угоди, визначається ціна та розмір пакету акцій, який передається, умови його передачі, гарантії тощо. Цього може й не бути залежно від виду рейдерства та енергійності протидіючої сторони [58, с.165].

Таким чином, у ході рейдерської атаки можна діяти законно або незаконно. Так, дії, що не порушують законодавства, але виходять за

рамки моралі («сіре» рейдерство) передбачають:

- а) здійснення цілеспрямованої кампанії в ЗМІ з дискримінації менеджменту підприємства-«жертви»;
- б) дестабілізацію роботи підприємства шляхом різного роду запитів монітарного акціонера про господарську і організаційну діяльність;
- в) завдяки запитам акціонерів, депутатів, громадських організацій до органів прокуратури, МВС, податкової служби тощо дестабілізується робота підприємства через позачергові перевірки;
- г) з метою дискредитування та ізолювання від управлінських функцій осіб, які знаходяться в системі управління робляться спроби порушення кримінальних справ щодо них правоохоронними органами;
- г) скуповуються дані реєстру підприємства у реєстратора (останнім часом є приклади і підкупу самого реєстратора).

Головна мета всіх цих дій – з'ясувати всю можливу інформацію про підприємство, дестабілізувати його роботу й увійти до керівництва підприємства.

Ідеальний варіант таких намірів – купівля контрольного пакету акцій (50+1 акція): тоді на підставі закону вирішуються всі проблеми. Для легального захоплення достатньо мати і блокуючий 40%-й пакет акцій плюс 1. У цьому випадку, згідно із законом, зібрання акціонерів без участі такого акціонера провести взагалі неможливо. В свою чергу, маючи 20% акцій, можна призначити своїх представників для контролю над реєстрацією акціонерів на загальних зборах. Тоді залишається лише зірвати явку супротивників на збори, що і робиться різними методами.

Для проведення самої атаки достатньо і однієї акції. Схема такої операції наступна:

- по-перше, за розпорядженням замовника рейдери скуповують акцію (акції) для участі у зборах;
- по-друге, починається тиск на керівництво підприємства з метою отримання господарської і фінансової звітності підприємства за звітний

період; по-третє, в разі ненадання інформації починаються судові позови, що в кінцевому варіанті змушує законних власників сісти за стіл переговорів і обговорити усі спірні питання. При виграші справи замовником (рейдером) обговорюються питання продажу самого підприємства, але ціна підприємства встановлюється вже, звісно, рейдерами [28, с.99].

Така діяльність здійснюється практично без порушень Кримінального кодексу чи іншого законодавства і є перехідним етапом від корпоративного конфлікту до рейдерства.

У основі дій, пов'язаних з порушенням законодавства («чорне рейдерство») лежить неправове рішення суду, до якого призводять наступні кроки.

1-й крок – рейдер подає позовну заяву, яка задовольняється рішенням суду. Як показує практика, для рейдерів несуттєво, прийнято рішення на підставі чинного закону чи з його порушенням. Головне полягає в тому, що відмінити рішення суду першої інстанції має право тільки вищестоящий суд. Законний же власник підприємства зобов'язаний виконати рішення суду першої інстанції, маючи при цьому право звернутися з апеляцією до вищої судової інстанції.

2-й крок – рейдер всіляко намагається затягнути процес розгляду скарги законного власника у вищестоящій судовій інстанції. Для цього він використовує:

- а) будь-які дії, спрямовані на здійснення тиску на судову установу, яка буде розглядати дану справу; '
- б) гальмування у термінах розгляду справи по суті (хвороба учасників судового процесу тощо).

3-й крок – під час дії рішення суду першої інстанції відбувається спроба заміни керівництва підприємства шляхом проведення перевиборів на зборах акціонерів. За неможливості зібрати кворум збори проводять з порушенням усіх передбачених норм. Після цього складають фіктивний

протокол, який в подальшому використовується з метою захоплення керівних посад на підприємстві і перереєстрації підприємства у відповідних державних установах. Можливий також силовий захват підприємства. Але і в цьому випадку обидві сторони, як правило, сідають за стіл переговорів.

Аналіз таких силових захоплень дає підстави говорити, що останніми роками в них беруть участь (причому з різних сторін) як представники правоохоронних органів, так і недержавні служби безпеки.

4-й крок – якщо не вдалося захопити управління підприємством (попередньо здійснивши перші три кроки), координуються зусилля на новий розгляд справи в суді з метою прийняття того рішення, яке потрібне рейдеру. При цьому, як правило, залучається «паралельний» реєстратор, який враховує права рейдера на управління, а якщо це не вдається, то рейдер підкупує діючого реєстратора. Мета – сфальсифікувати право на управління, приписати собі акції до тієї кількості акцій, що вже є, з розрахунку 50% плюс 1 акція.

5-й крок – передбачає дії, що пов'язані з продовженням неправомірних заходів (фіктивних зборів). Це змушує власника витратити додаткові ресурси (часові, матеріальні, моральні) і, в кінцевому результаті, все-таки сісти за стіл переговорів з рейдером.

6-й крок – активи захопленого підприємства кілька разів перепродаються на вторинному ринку з метою, нібито, знаходження сумлінного покупця, але в кінцевому результаті ним виявляється замовник даного рейдерського захоплення [28, с.100].

Вітчизняна практика знає чотири основних способи захоплення підприємства: через акціонерний капітал; кредиторську заборгованість (банкрутство); органи управління; заперечення результатів приватизації.

Захоплення через перерозподіл акціонерного капіталу. Реалізація цієї схеми, як і інших, починається зі збирання інформації про об'єкт захоплення. Водночас головною відмінністю від інших схем є те, що

значну увагу приділяють збиранню інформації про власників акцій. До роботи з цією категорією інформації зазвичай залучають фахівців із PR-технологій.

PR-технолог у рамках дослідження об'єкта захоплення вивчає цільові групи – акціонерів, керівництво, власників тощо. За результатом вивчення, цільові групи поділяють на декілька підгруп за мотивацією, цілями та потребами. За допомогою наявних даних визначають інструментарій, який надасть можливість ефективно проводити роботу з цими підгрупами.

Наприклад, PR-технологи враховують, що більшість акціонерів практично завжди негативно ставляться до продажу власних акцій. Під час спілкування у своїх підгрупах вони обмінюються інформацією стосовно спроб викупу акцій, що дає змогу іншим завчасно вжити заходів з метою захисту власних капіталів. Завдання фахівців – максимально роз'єднати ці підгрупи, і потім за допомогою PR-технологій (здебільшого використовують класичну технологію «створення ворога») змусити частину акціонерів «добровільно» продати свої акції [19, с.14].

Після зосередження в руках рейдера щонайменше 10% акцій товариства (згідно з чинним законодавством України, утримувач цього пакета акцій може впливати на рішення органів правління компанії) рейдер починає вживати заходів щодо уведення «своїх людей» до складу правління чи наглядової ради. При цьому його пропозиції в обов'язковому порядку вносять до порядку денного зборів товариства (правління не може перешкодити рейдеру, оскільки власник десяти відсоткового пакета акцій має право на ці дії за власною ініціативою).

На цьому етапі рейдер ще не в змозі примусити прийняти на зборах акціонерів необхідне йому рішення, а тому він часто застосовує метод частих скликань зборів акціонерів та PR-технології роботи з мотиваційними групами (розроблення сценаріїв проведення зборів акціонерів та робота із засобами масової інформації входять до складу

завдань спеціалістів у галузі піару) [45, с.11].

Подальший сценарій захоплення акціонерного товариства може розвиватися за двома напрямками:

1) уведення «своїх людей» до складу правління чи наглядової ради. У цьому разі відбувається лобіювання прийняття вигідних для рейдера управлінських рішень. Мета – перехід підприємства під контроль рейдера шляхом: поступової заміни попереднього менеджменту «своїми людьми»; доведення підприємства до банкрутства; заволодіння контрольними або блокуючим пакетом акцій;

2) подання позову до суду щодо захисту майнових прав. Метою позову є отримання рішення суду, яке може передбачати: проведення позачергових зборів акціонерів; заборону менеджменту підприємства вчиняти певні дії; накладення судового арешту на майно об'єкта захоплення; вилучення установчих документів; передачу реєстру акціонерів іншому реєстратору тощо [19, с. 14].

Після отримання відповідного судового рішення може бути застосовано силовий метод зміни попереднього керівництва підприємства.

Створення штучної кредиторської заборгованості з використанням процедур банкрутства. Популярним методом серед рейдерів є захоплення підприємства через кредиторську заборгованість. Його суть полягає у придбанні рейдером прострочених боргів підприємства з дисконтом у його кредиторів. Після цього викуплені борги консолідують, доводять до розміру, який, відповідно до чинного законодавства, дає змогу порушити справу про банкрутство, і рейдер пред'являє їх підприємству-боржнику з вимогою їх одночасної сплати. Неспроможність підприємства розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями є підставою для початку процедури банкрутства чи санації.

Аналіз подій, що пов'язані з процедурою банкрутства підприємств, свідчить про те, що на стадії санації фактично втрачається контроль за збанкрутілою компанією з боку його керівництва та менеджменту.

Водночас головну роль у цій ситуації відіграє арбітражний керуючий (управляючий санацією), який, як правило, є «довіреною особою» рейдера [45, с.12].

В інших випадках, з метою доведення підприємства до банкрутства, рейдери чинять тиск безпосередньо на службових осіб підприємства (засоби тиску: підкуп, шантаж, погрози, організація кримінального переслідування тощо). Так, наділений найбільшими повноваженнями директор може сприяти у швидкому виведенні активів підприємства в підконтрольні рейдеру структури, унаслідок чого власник товариства залишається з акціями, які втрачають свою цінність. Крім цього, менеджмент може легко спровокувати фінансові проблеми на підприємстві шляхом санкціонування закупівлі сировини за завищеними цінами, одержання кредиту на не вигідних умовах тощо.

Як свідчить практика, «рейдерські атаки» через менеджмент відбуваються, насамперед, на державних підприємствах, на яких відсутній належний контроль за оперативною діяльністю з боку власника.

Оспорювання результатів приватизації. Це відносно нова схема, заснована на порушеннях та зловживаннях під час проведення приватизаційних конкурсів. Напад починається з подання позову до суду про невизнання результатів приватизаційного конкурсу. Далі, у тісній співпраці з представниками рейдера, суддя приймає необхідне рішення (про невизнання результатів приватизації, про накладення арешту на майно тощо). Подальший розвиток подій відбувається за трьома сценаріями:

1. Повторна приватизація. Акції підприємства повертаються в розпорядження Фонду державного майна. Далі, використовуючи корупційні зв'язки, рейдер домагається запровадження таких вимог до учасників приватизаційного конкурсу, які дають йому (або замовнику) можливість з високим ступенем вірогідності перемогти в конкурсі.

2. Силове захоплення. Рейдер захоплює об'єкт, замінює менеджмент

підприємства і в судовому порядку доводить своє право на користування та розпорядження майном підприємства.

3. Доведення підприємства до банкрутства. Судове провадження щодо законності приватизації негативно позначається на економічній діяльності підприємства. Якщо його навмисно затягують у часі – можливі порушення при виконанні договірних зобов'язань підприємства, позови до суду з боку контрагентів щодо невиконання умов контрактів, накладання штрафних санкцій та інші негативні наслідки. Згодом це призводить до знецінення акцій підприємства та його банкрутства [31, с. 47].

Таким чином, аналізуючи вищенаведені схеми захоплення, можна виділити основні чинники, що сприяють рейдерству:

- недосконалість чинного законодавства;
- незначне зростання іноземних прямих інвестицій;
- недотримання прав міноритарних акціонерів та низький рівень знань у галузі корпоративного управління;
- відсутність механізму для захисту прав власності;
- сумнівний механізм приватизації компаній;
- корупція у владних структурах;
- відсутність адекватної відповідальності суддів за винесення свідомо неправосудного рішення [58, с.166].

Отже, у кримінальному праві рейдерство можна визначити як злочинну технологію збагачення з певним переліком предикатних та вторинних злочинів, що унеможлиблює зведення цього явища лише до одного складу злочину.

2.2. Кваліфікація злочинних захоплень як виявів рейдерства

Рейдерство є одним із видів організованої злочинної діяльності, що передбачає вчинення низки злочинів, пов'язаних спільним умислом на протиправне захоплення чужої власності, поєднане з використанням

неправосудних судових рішень та корупції у правоохоронних органах. Це, насамперед:

- злочини загальнокримінальної спрямованості (шахрайство, грабїж, підробка документів тощо),
- службові злочини (зловживання владою або службовим становищем, перевищення службових повноважень, хабарництво тощо),
- злочини проти правосуддя (постановлення завідомо неправосудного рішення, ухвали або постанови, завідомо неправдиве показання тощо) [98, с.44].

Розглянемо їх детальніше. Так, стаття 182 «Порушення недоторканності приватного життя» КК України може бути застосована при незаконному зборі інформації приватного характеру, що містить компрометуючий матеріал. Така інформація збирається, як правило, про акціонера чи службову особу, з метою подальшого її використання проти останніх (наприклад, шантаж).

Ст. 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» КК України можна використати, коли відбувається збір інформації приватного характеру, що має компрометуючий характер. Така інформація збирається про мажоритарного акціонера чи службової особи, з метою подальшого шантажування останніх.

Ст. 190 «Шахрайство» ефективна при встановленні відповідальності за заволодіння частками статутних капіталів (у ТОВ/ЗАТ), цінними паперами (акціями), об'єктами нерухомості тощо. Такі дії відбуваються за участі законного власника, однак при обмані такого або за допомогою зловживання його довірою. На практиці найчастіше такі діяння здійснюються за допомогою підписання «не тих» документів або за допомогою введення в оману власника [73, с.132].

До кримінальної відповідальності можливе притягнення рейдерів за ст. 189 «Вимагання». Під час рейдерських атак – це злочин, за допомогою

якого змушують законного власника передати його майно або право на майно іншій особі. Він застосовується у відношенні часток статутних капіталів (у ТОВ/ЗАТ), цінних паперів (акцій акціонерних товариств), об'єктів нерухомості. Як правило, таке діяння супроводжують шантаж або погроза насильством.

Незаконне збирання з метою використання або використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю найчастіше проявляється з метою подальшого економічного або іншого шантажу, руйнування й підриву внутрішньої економіки юридичної особи, що є об'єктом атаки рейдерів, а також інших незаконних дій. Тому у цьому випадку застосовується ст. 231 КК України [2].

При рейдерських атаках часто підприємства доводять до банкрутства. З цією метою відбувається фальсифікація, приховування або знищення документів, що відображають господарську та фінансову діяльність підприємства, вилучення активів з корисливих мотивів, а також економічний шантаж. Такі злочини найчастіше здійснюється мажоритарними акціонерами, керівництвом, вищим менеджментом організації з власної корисливої ініціативи або при підкупі. За такі діяння передбачена кримінальна відповідальність за ст. 218¹ «Доведення банку до неплатоспроможності», ст. 219 «Доведення до банкрутства» [2].

Юридична відповідальність за рейдерські дії може наступати за ст. 223¹ «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів». Такі дії застосовуються з метою юридичної ліквідації підприємства і полягають у внесенні уповноваженою особою в документи, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів, завідомо неправдивих відомостей. Наразі це найбільш поширений злочин в сучасних умовах [73, с.133].

Кримінальна відповідальність за порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів наступає за ст. 223² КК України. Такі діяння при рейдерстві вчиняються службовими особами емітента чи

професійного учасника фондового ринку шляхом внесення завідомо недостовірних змін до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку, що призводить до порушення або втрати системи реєстру.

За ст. 356. «Самоправство» КК України найчастіше порушуються кримінальні справи, коли здійснюється самовільне захоплення з «сумлінним набувачем» або «новим директором» офісу підприємства за допомогою співробітників приватної охорони, за відсутності рішення суду або іншого припису уповноважених державних органів на «вселення» на об'єкт.

Зловживання владою або службовим становищем використовується з метою тиску на відому жертву «конфлікту», для створення перешкод у діяльності підприємства, наприклад, відкликання ліцензії при відсутності законних підстав. Одній зі сторін «конфлікту» посадовці можуть сприяти в одержанні переваг при прийнятті рішень тощо. За такі дії настає кримінальна відповідальність за ст. 364 КК України.

Ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу» визначає відповідальність, коли в перевірках бере участь і виносить приписи службова особа, що насправді повноважень для перевірки не має.

Часто при рейдерстві відбувається підкуп посадових осіб, одержання ними неправомірної вигоди за вчинення або не вчинення ними певних дій на користь «рейдера». Такі дії необхідно кваліфікувати за ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» чи ст. 368¹ «Незаконне збагачення». Також частими є випадки підроблення службовими особами документів (особливо, тих, що стосуються земельних ділянок). За такі дії настає відповідальність у рамках ст. 366 «Службове підроблення».

Нерідко порушення, що допускаються чиновниками, які допомагають рейдерам, виглядають як недбалість. Вони умисно нічого не

роблять (не видають вчасно документи законному власнику); видають документи й інформацію, що не в праві надавати рейдерам тощо. Нерідко такі дії корумпованих чиновників тлумачать як недбалість, за яку передбачена відповідальність за ст. 367 КК України [2].

Ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, а також збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів» застосовується, коли до системи реєстру власників іменних цінних паперів або до системи депозитарного обліку вносяться завідомо недостовірні зміни, що призводить до порушення або втрати системи реєстру [73, с.134].

За певних обставин дії щодо насильницького захоплення підприємства можуть кваліфікуватися і як організація масових заворушень (ст. 294 КК України), і як умисне вбивство (ст. 115 України) чи інший злочин проти особи, і як злочини проти власності (розділ VI КК України), і як злочини у сфері службової діяльності (розділ XVII КК України) [48, с.42]. Зокрема, ст. 359 «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації», ст. 350 «Погроза або насильство щодо службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст. 375 «Постановлення суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» тощо.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10 жовтня 2013 року внесено доповнення до КК України. Зокрема, останній доповнено статтею 206² «Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації», яка повинна забезпечувати ефективну кримінально-правову протидію протиправному поглинанню та захопленню підприємств [4].

Основним безпосереднім об'єктом цього злочину є майнові права юридичних та фізичних осіб. Ці права охороняються законом: зокрема, ст. 42 Конституції України закріплено право кожного на підприємницьку

діяльність, яка не заборонена законом [1].

Також шкода завдається додатковому об'єкту злочину – відносинам у сфері власності. За ЦК України володіння виступає одним із елементів права власності і захищається нормами цього кодексу [3]. Право власності гарантується також Конституцією України. Відповідно до ст. 41 Конституції України кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Також вказаною статтею передбачено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним [1].

Отже, негативним наслідком протиправного заволодіння майном підприємств, установ, організацій є порушення конституційних прав та гарантій підприємницької діяльності та власності.

До того ж цей злочин є не лише суспільно небезпечним у сфері господарських відносин та власності, а й може посягати на життя і здоров'я людини, які відповідно до Конституції України є найвищою соціальною цінністю.

Таким чином, суспільна безпека злочину «протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації» характеризується високим ступенем.

Об'єктивною стороною злочину є дія – вчинення правочинів з використанням підроблених або вкрадених документів, печаток, штампів підприємства з метою привласнення матеріальних благ [76, с.324].

Кваліфікуючими ознаками злочину є скоєння його:

- 1) повторно;
- 2) за попереднім зговором групою осіб;
- 3) із погрозою вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень;
- 4) у поєднанні з насильством, яке не є небезпечним для життя і здоров'я;

5) у поєднанні з пошкодженням чи знищенням майна [57, с.241].

Особливо кваліфікуючими ознаками злочину є вчинення його:

- організованою групою;
- службовою особою з використанням своєї посади;
- у поєднанні з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я, чи заподіяння ним великої матеріальної шкоди;
- спричинення інших тяжких наслідків.

Санкція статті 206-2 Кримінального кодексу України, залежно від того, простий, кваліфікований чи особливо кваліфікований склад злочину, передбачає як основне покарання виправні роботи, обмеження волі, позбавлення волі, а як додаткове – позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю та конфіскацію майна [42, с.174].

Окремо зупинимося на силовому варіанті рейдерства. Такі дії підпадають під кваліфікацію ст. 187 «Розбій» та ст. 257 бандитизм КК України. З об'єктивної сторони порівнювані злочини вчиняються стійкими злочинними об'єднаннями, що займаються корисливо-насилюючою злочинною діяльністю. Такі дії вчиняються шляхом нападу, поєднаним з насильством, небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Для них характерний корисливий мотив і прямий умисел.

Ураховуючи, що, як свідчить практика, протиправні рейдерські дії, метою яких є захоплення підприємств, здійснюються не менш ніж трьома особами, спрямовані на вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів та їм притаманні інші ознаки, передбачені ч. 4 ст. 28 КК України, то є підстави для застосування у таких випадках ст. 255 КК України – «Створення злочинної організації», а щодо осіб, які сприяють такій діяльності – ст. 256 КК – «Сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності».

Дослідника проблеми протидії економічній злочинності у структурі злочинної технології збагачення виокремлюють основний (предикатний) і вторинні (підпорядковані) злочини [65, с. 33], визначення яких надає

можливість ефективно протидіяти цій «технології». На нашу думку, предикатним при здійсненні чорного рейдерства є самоправство, тобто самовільне, всупереч установленому законом порядку вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорується окремим громадянином або підприємством, установою чи організацією, якщо такими діями була заподіяна значна шкода інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Саме самовільний захват підприємств без надання можливості оскарження цих дій дає можливість злочинцям у подальшому реалізувати майно підприємства та передати його добросовісному набувачу.

Вторинні злочини вчиняються при створенні умов для здійснення рейдерської атаки з метою її полегшення та забезпечення позитивного для нападників результату. Такими можуть бути хабарництво, погрози, створення злочинної організації, сприяння учасникам злочинних організацій, злочини проти правосуддя тощо. Вони також можуть супроводжувати рейдерську атаку – погрози вбивством, тілесні ушкодження, знищення та пошкодження чужого майна, незаконне поводження із зброєю тощо [46, с.131].

Таким чином, існуючі на сьогодні кримінально-правові норми протидіють як першим проявом рейдерства, так і самому рейдерству в Україні. Виокремимо типологію незаконних дій при рейдерських атаках і встановимо наявні у КК України норми, за якими можна кваліфікувати такі дії.

По-перше, це незаконні дії проти підприємства з використанням підроблених документів, що мають місце при застосуванні «сірого» рейдерства. Це можуть бути такі дії, як підробка документів, які надаються для державної реєстрації змін, що вносяться в установчі документи підприємства, підробка витягів з реєстру акціонерів для використання на зібранні акціонерів, підробка рішень судів загальної юрисдикції та господарських спеціалізованих судів. Боротися з такими незаконними

діями покликані кримінально-правові норми, закріплені у статтях КК України: 190 «Шахрайство», 206² «Протидія законній господарській діяльності», 209 «Легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом», 209¹ «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів», 364 «Зловживання владою або службовим становищем», 365 «Перевищення влади або службових повноважень», 366 «Службове підроблення», 368 «Одержання хабара», 369 «Давання хабара» [2].

По-друге, це дії щодо захоплення підприємства з використанням неправосудних рішень судів загальної юрисдикції та господарських спеціалізованих судів. Тут можна виокремити дії стосовно отримання судового рішення, винесеного на основі врахування судом підроблених документів як справжніх або ж отримання судового рішення винесеного на основі врахування судом справжніх документів, але з завідомо неправильним застосуванням судом правових норм чи іншими порушеннями або ж з порушеннями правил підсудності. Для боротьби з такими злочинними проявами, крім зазначених кримінально-правових норм, можна задіяти положення ст.375 КК України «Постановлений-суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, рішення, ухвали або постанови» [36, с.113].

По-третє, типом неправомірних дій при рейдерстві можна вважати зловживання у кримінально-правовій сфері, куди потрібно віднести такі дії, як порушення кримінальної справи без достатніх для цього підстав і доказів, відмова у порушенні кримінальної справи (незважаючи на достатню доказову і базу та наявність передбачених Кримінально-процесуальним кодексом України підстав). Для протидії потрібно використовувати, крім уже зазначених статей, ще й положення, що закріплені у статтях: 231 «Незаконне збирання з метою використання або

використання відомостей, що становлять комерційну або банківську таємницю», 232 «Розголошення комерційної або банківської таємниці», 357 «Викрадення, привласнення, вимагання документів, штампів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження», 371 «Завідомо незаконні затримання, привід або арешт», 372 «Притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності», 373 «Примушування давати показання», 383 «Завідомо незаконне повідомлення про вчинення злочину», 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу».

Для протидії деяким іншим незаконним діям у процесі рейдерства (наприклад, збору інформації про підприємство, на яке буде здійснено атаку) можна використовувати статті 231 і 232, а також статті 163 «Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», 182 «Порушення недоторканності приватного життя». Для протидії застосуванню психологічного впливу на керівництво й акціонерів, які не бажають продавати свої акції, слід застосувати статті: 129 «Погроза вбивством», 189 «Вимагання», 355 «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань»; для боротьби із створенням перешкод для участі акціонерів у загальних зборах – ст. 146 «Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»; для протидії захопленню із застосуванням силових дій – статті 187 «Розбій», 257 «Бандитизм», 356 «Самоправство»; для боротьби з корпоративним шантажом – статті 231, 232, 189, 355, 356, 364.

Таким чином, чинне кримінальне законодавство України містить достатню кількість кримінально-правових норм, застосування яких, з одного боку, дозволяє вести ефективну боротьбу з рейдерством, з іншого – навпаки, кожен конкретний злочин може розглядатися як окремий, не пов'язаний з рейдерством. Це призводить до того, що у випадку планування та здійснення рейдерської атаки, злочинець буде заперечувати

цей факт і «шукати» більш м'які статті КК України, а тому понесе відповідальність за інший злочин. До того ж, практика свідчить, що з тих чи інших причин потенціал кримінально-правових норм правоохоронними органами повною мірою не використовується.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З РЕЙДЕРСТВОМ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

3.1. Зарубіжний досвід кримінально-правової боротьби з рейдерством

Поняття «рейдерство» в зарубіжних країнах з розвиненим ринковим механізмом відсутнє. Водночас, в юридичній літературі вживається термін «акціонер-активіст» (англ. – activist shareholder) – тобто особа, яка використовує свою придбану частку у статутному капіталі корпорації для здійснення тиску на її менеджмент [80, с.271]. Мета такого втручання може бути різною, переважно вона має фінансове забарвлення (збільшення вартості акцій, залучення до управління тощо). Інколи таке втручання не пов'язане з грошима, а стосується політики чи громадянської позиції акціонера (вихід компанії з ринків деяких країн, підтримка конкретних соціальних проектів тощо).

І. Соколов вважає, що поняття «рейдерство» носить, швидше, теоретичний характер, і може використовуватися для створення оптимальної моделі кримінально-правової антирейдерської норми. Але використання вказаної дефініції у вітчизняному кримінальному законодавстві автор вважає недоречним, оскільки цей термін має іноземне походження і його переклад може неоднозначно трактуватися [72, с. 93].

Дії, аналогічні класичним проявам рейдерства, у зарубіжних країнах розглядаються як різні варіанти шахрайства, пов'язані з обманом, підробкою, підкупом, незаконним приховуванням інформації, використанням службового становища, банків, державних поштових або телекомунікаційних систем.

Загалом, у розвинутих країнах система захисту від рейдерства складається з таких елементів:

- державний (правовий) захист від недружніх посягань;
- корпоративний (організаційний) захист від рейдерства [43, с.77].

Розглянемо їх детальніше.

У рамках правової системи США розроблено дві основні схеми нормативного врегулювання ворожих поглинань, головним чином:

1) Федеральний закон Вільямса, який застосовується у всіх п'ятдесяти штатах і спрямований, в першу чергу, на врегулювання питань про терміни і порядок подачі оферти на придбання акцій емітента-об'єкта поглинання, ворожих тендерних пропозицій, а також питань сумлінного проведення конкурсів з продажу акцій та участі в ньому поглиначів (§ § 78m (d)-(e), §§78n (d)-(д) та інші норми секцій 13 (d), 14(a), 14 (d), а також 14 (e), зазначеного Закону);

2) прецедентне право судів штату Делавер, яке нині є основним регулятором корпоративних і господарських відносин у сфері злиття і поглинань (у тому числі, ворожих, рейдерських), хоча сучасна прецедентна практика судів цього штату не є повною мірою однозначною та стандартизованою.

На підставі цих схем компанія-об'єкт поглинання будує свої позовні вимоги, звертаючись до судового захисту. Власне (умисне чи неумисне) порушення поглиначем цих правил автоматично є підставою для звернення для захисту об'єкта поглинання до суду чи до Комісії з цінних паперів, яка, провівши розслідування фактів порушення законодавства про цінні папери та фондову біржу, може передати справу до суду [96, с.78].

Закон Вільямса вимагає, щоб сторона, яка здійснює відкриту тендерну пропозицію, подала заяву до Комісії з цінних паперів і бірж США; компанії, що поглинається (target company). Така заява має містити відомості про [43, с.77]:

- умови тендерної пропозиції;
- характеристику сторони, що звертається з тендерною пропозицією;
- джерело готівкових коштів;

- плани щодо «компанії-мети» (target company) у разі її поглинання.

Таку ж інформацію протягом 10 днів повинні надати будь-які особи або компанії, які купують більше 5% акцій будь-якої публічної компанії. Більше того, закон Вільямса встановлює мінімальний період для розгляду пропозицій – 20 днів і дозволяє акціонерам підприємства, щодо якого зроблено тендерну пропозицію, протягом 15 днів змінити своє рішення.

Зазначений законодавчий акт досить детально встановлює правовий статус Комісії з цінних паперів і бірж США, надаючи їй широкі повноваження у сфері забезпечення корпоративної безпеки підприємств. На нашу думку, це пов'язано з тим, що лєвова частка операцій з цінними паперами у США здійснюється на біржових торгах. На жаль, в Україні розвиток вітчизняного фондового ринку не дозволяє вести мову про його високу ефективність.

Беручи до уваги схожість соціальної, правової й економічної систем Великобританії та США, закономірним є схожість забезпечення безпеки бізнесу у цих країнах. Тому проаналізуємо єдиний законодавчий акт, а саме – Companies Act, 2006 (Акт про компанії). Цей закон є найбільшим і найзмістовнішим правовим актом за всю історію Британського парламентаризму. Структурний зміст даного законодавчого акта включає в себе такі документи, що регламентують процедуру перехоплення («takeover») «підприємства-мети»:

- угода акціонерів (Shareholders Agreement);
- угода купівлі-продажу (Sale-and Purchase Agreement [43, с.77])

Характерною особливістю законодавчого регулювання злиття та поглинання у Великобританії є максимальна публічність угоди, що дає змогу забезпечити захист інтересів як кожного акціонера, так і всієї компанії. Вся процедура злиття компаній у Великобританії має бути викладена в письмовому документі, в якому повинні бути всі необхідні для укладення угоди відомості (назва компанії, інформація про структурний склад її акцій, умови перерозподілу власності після здійснення процедури

злиття та поглинання, подальший розподіл відповідальності та прибутку компаній, ціна, що пропонується компанії, яка поглинається).

Більше того, схема злиття та поглинання (scheme) повинна бути затверджена на загальних зборах акціонерів. Цій процедурі передують доповідь генерального директора, а також відповідного експерта щодо необхідності, припустимості та корисності проведення злиття з іншою компанією. Зазначена доповідь має бути не просто словами. Акт про компанії ставить вимогу належного обґрунтування такої доповіді шляхом посилання на бухгалтерську звітність, показники господарської діяльності як однієї, так й іншої компанії.

Після затвердження схеми злиття відбувається перевірка всіх необхідних документів Реєстратором (орган, що видає дозволи на зайняття підприємницькою діяльністю). До цього переліку має входити документ, що визначає процедуру злиття, обґрунтування генерального директора й експерта щодо необхідності та можливості злиття, бухгалтерська звітність обох компаній за останні три роки.

Лише після отримання офіційного дозволу з боку Реєстратора, може розпочатися процедура затвердження нового Статуту компанії, що, по суті, означає завершення угоди злиття та поглинання.

Заслуговує на увагу можливість використання цього досвіду для України, оскільки він стосується захисту прав акціонерів як однієї, так й іншої сторони в процесі злиття та поглинання. У цьому зв'язку правова норма щодо статусу акціонерів, насамперед міноритаріїв, має бути закріплена в Статуті новоствореної юридичної особи.

Узагальнюючи британську практику, щодо злиття та поглинань компаній, наголосимо на надзвичайній публічності такої угоди: процедура (схема) проведення злиття за місяць до проведення зборів акціонерів має бути надіслана Реєстратору, а також опублікована в газеті загальнодержавного рівня. Особливістю британської практики є також те, що значна частина всіх операцій диспозитивно визначена, адже держава

встановлює лише найважливіші вимоги до проведення процедури злиття, а компанії самостійно можуть визначати принципи й умови здійснення угоди злиття.

Для корпоративного ринку Німеччини характерними є дружні форми поглинання підприємств, а конфлікти, у тому числі ті, що виникли внаслідок спроб недружніх поглинань, рідкісні. Низький рівень конфліктності на ринку корпоративного контролю ФРН зумовлений високою концентрацією власності, незначною кількістю акцій у вільному обігу, наявністю ефективних механізмів захисту від недружніх поглинань [64, с.131].

У законодавстві Німеччини з 1995 р. діє добровільний Кодекс про ворожі поглинання. У ньому передбачена процедура поглинання однієї компанії іншою. Зокрема, компанія-агресор повинна завчасно попередити компанію, акції якої вона має намір купити. Окрім цього, вона повинна поставити до відома Німецьку біржу і Комісію з поглинань про свої наступні дії. Пропозиція щодо купки акцій має бути надрукована у федеральній газеті. Акціонерам компанії, акції якої хочуть купити, надається як мінімум 28 днів для прийняття рішення про продаж своїх акцій за справедливою ціною [77, с.3].

У Франції подібні питання регулюються також нормами корпоративного права. Зокрема, Законом про торгіві товариства 1966 р., Декретом про торгіві товариства 1967 р. та Торговим кодексом Французької Республіки. Зокрема, IV Титул останнього («Положення кримінального законодавства») містить низку норм кримінально-правового характеру, що передбачають покарання за правопорушення проти порядку управління у всіх організаційно-правових формах юридичних осіб, що існують у Франції. Так, у ст. L. 241-3 (щодо товариств з обмеженою відповідальністю) та ст. L. 242-6 (щодо акціонерних товариств) передбачена кримінальна відповідальність за представлення учасникам юридичної особи щорічних бухгалтерських звітів, що свідомо не

відображають точне фінансове становище, а також за недобросовісне використання управлінських повноважень і права голосу. Покаранням за такі злочини є позбавлення волі на строк до п'яти років та штраф, розміром 375000 євро. Ст. ст. L. 241-2 і L. 242-10 передбачають кримінальну відповідальність керівників юридичних осіб, які не скликали загальні збори учасників упродовж шести місяців після завершення фінансового року у вигляді позбавлення волі на строк до шести місяців та штраф у розмірі 9000 євро. Ст. L. 242-9 встановлює кримінальну відповідальність за порушення свободи голосування та перешкоджання участі акціонера у загальних зборах акціонерів у вигляді позбавленням волі на строк до двох років та штрафу до 9000 євро [80, с.274].

Таким чином, під кримінальне покарання за законодавством Франції підпадає, в основному, незаконне втручання в управління підприємством або обмеження свободи волевиявлення окремих акціонерів.

КК Іспанії передбачає кримінальну відповідальність як за внутрішнє, так і за зовнішнє вторгнення в систему управління підприємством. Під внутрішнім вторгненням розуміється підробка керівництвом документів, що відображають юридичне або економічне становище організації, у такій формі, що це може призвести до завдання економічного збитку самому об'єднанню. Під зовнішнім – дії осіб, які своїми рішеннями заподіюють шкоду підприємству (наприклад, привласнення чужого права голосу, заперечення права голосу у осіб, які мають його за законом тощо). За перший злочин встановлено покарання у вигляді позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років, а також штраф у розмірі потрійної вартості одержаного прибутку; за другий злочин – позбавлення волі до трьох років та штраф від шести до дванадцяти місячних заробітних плат.

На думку О. Федорова, головним недоліком такого законодавства є те, що воно містить опис лише окремих можливих способів вчинення корпоративного порушення, при цьому випускає з виду інші можливі форми зловживань – зокрема махінації з реєстром акціонерів [85, с. 397].

В Італії також встановлено кримінальну відповідальність за злочини проти корпоративних відносин [77, с.2].

Загалом, у рамках Європейського Союзу кожній державі Євросоюзу надано право самостійно регулювати можливість недружніх поглинань національних компаній іноземцями, в тому числі у виборі захисних механізмів від експансії іноземного капіталу (ворожі рейдерські поглинання, особливо такі, які здійснюються іноземними компаніями, там, де вони існували на сьогодні, унеможлиблюються завдяки нормативно-правовим актам ЄС, які ускладнюють проведення іноземцями, головним чином американцями, агресивних операцій щодо придбання акцій компаній, розташованих на території держав-членів Євросоюзу). До основних актів, що регламентують такі захисні дії, і порушення яких, відповідно, можуть бути підставами до звернення за захистом об'єктом поглинання до суду, потрібно віднести: Директиву Європейського Парламенту та Ради (ЄС) від 21 квітня 2004 р. № 2004/25/ЄС щодо пропозицій про поглинання, Директива Ради (ЄС) 78/855/ЄЕС «Про злиття публічних компаній з обмеженою відповідальністю» 1978 р., Директиву Ради (ЄС) № 90/434/ЄЕС «Про загальну систему оподаткування, яка застосовується під час злиття, поглинання, розподілу, доставки активів та обміну на акції, що стосуються держав-членів ЄС» 1990 р., Регламент Ради (ЄС) № 139/2004 «Про контроль за концентраціями між суб'єктами господарювання» 2004 р. [96, с.79].

Директива 2004/25/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 квітня 2004 р. присвячена пропозиціям про корпоративне поглинання. Вона зосереджує увагу на необхідності захисту інтересів власників цінних паперів компаній, які здійснюють свою діяльність згідно законодавства держави-члена, якщо ці компанії є предметом пропозицій поглинання або переходу контролю і хоча б деякі з їхніх цінних паперів призначені для торгівлі на регульованому ринку у будь-якій державі – учасниці ЄС (п. 2 Преамбули) [80, с.272].

Зауважимо, що Директива не містить конкретних кримінально-правових заходів за вороже поглинання. Однак, у ст. 17 міститься зобов'язання держав-учасниць самим встановити санкції, що мають застосовуватись за порушення національних вимог, прийнятих відповідно до цієї Директиви, а також вжити всіх необхідних заходів для контролю за введенням санкцій у дію. Такі санкції мають бути ефективними, пропорційними та переконливими.

Корпоративне законодавство держав Азії з приводу протидії рейдерства розвивається під впливом стандартів Кодексу Сіті та прецедентної практики судів штату Делавер з урахуванням власних національних, культурних, законодавчих й культурних особливостей. В Японії, де рейдерські поглинання стали активно проявлятися лише в 90-х роках ХХ ст., зумовили активний розвиток корпоративного законодавства про ворожі протиправні поглинання шляхом прийняття законодавчих актів та формування однозначної прецедентної практики Верховного суду Японії, Токійського Високого суду та Токійського окружного суду.

На відміну від Японії, в **КНР** підхід до врегулювання рейдерства є результатом комплексного запозичення практик США та Великобританії. Однак, здебільшого, ця держава тяжіє до законодавчого (проте й не настільки скрупульозного як в Західній Європі) унормування такого негативного економіко-правового явища (рейдерство врегульовується Законами КНР «Про господарські договори», «Про зовнішньоекономічний договір», «Про приватні підприємства», «Про компанії», «Про господарські товариства» тощо) [96, с.81].

У формуванні загальних підходів до захисту підприємств від рейдерства активну участь беруть не лише уряди багатьох країн, а й недержавні (громадські, підприємницькі) організації і групи. Зусилля державних органів спрямовані, насамперед, на вдосконалення корпоративного законодавства з метою закріплення обов'язковості стандартів забезпечення дотримання конкуренції, розкриття інформації

про компанію, захисту прав акціонерів та рівного ставлення до них, діяльність ділових кіл та інших недержавних структур і груп – на формування правил та процедур корпоративного управління (у тому числі щодо злиття і поглинання), які б позитивно сприймалися бізнес-товариством і відповідали міжнародним принципам з урахуванням національних особливостей. У результаті в багатьох розвинених країнах були розроблені Кодекси корпоративного управління – зводи добровільно прийнятих стандартів і внутрішніх норм, що встановлюють і регулюють порядок корпоративних відносин [78, с.8].

У країнах з найрозвиненішими ринками капіталу (Великобританія, США, Канада) Кодекси корпоративного управління з'явилися на початку 90-х років минулого століття і регулювали корпоративну поведінку, зокрема, щодо забезпечення прав акціонерів і підзвітності керівництва компаній.

До досконалих і відомих стандартів національного рівня належать такі:

- у Великобританії – Кодекс Кедбері, сформований Комітетом під керівництвом Адріана Кедбері, Радою інформації, Лондонською фондовою біржею і професійною спілкою бухгалтерських службовців у 1991 році;
- у Німеччині – Кодекс найліпшої практики для німецького корпоративного управління, підготовлений Німецькою групою з корпоративного управління в 2000 році;
- у США – основні принципи і напрями корпоративного управління, підготовлені Каліфорнійським пенсійним фондом цивільних службовців у відставці в 1998 році [78, с.8].

Правовий статус Кодексів корпоративного управління в різних країнах різний. В одних країнах правовий статус є частиною обов'язкових умов, які компанії повинні виконувати, щоб їх цінні папери оберталися на біржі, в інших – це документ, що має виключно рекомендаційний характер і не пов'язаний з обов'язковими умовами.

Таким чином, аналіз законодавчих актів країн – «засновниць» рейдерства, а також досвід Європейського Союзу свідчать, що правові акти згаданих країн не допускають застосування злочинних методів у процесі здійснення злиття та поглинань. Саме тому використання позитивного зарубіжного досвіду у вітчизняному підприємництві є одним з небагатьох та єдино можливих засобів боротьби з рейдерством в Україні.

3.2. Проблеми кримінально-правової боротьби з рейдерством в Україні та шляхи їх вирішення

За оцінками експертів, як зазначалося вище, на сьогодні в Україні діє біля п'ятдесяти професійних рейдерських груп. Такі масштаби дозволяють стверджувати, що рейдерство є дійсно загрозливим явищем. Його небезпека особливо зростає в сучасних умовах, коли Україна фактично знаходиться у стані війни. Прикметно, що рейдери не гербують цілим арсеналом протиправних засобів для досягнення своєї мети (психологічний натиск, шантаж, підробка документів, підкуп силових структур чи службових осіб). Їхня діяльність заважає нормальному розвитку економічних відносин, підриває довіру з боку іноземних партнерів й може призвести до дестабілізації ситуації в країні. Так, за підрахунками експертів лише за останні кілька років у законних власників було відібрано більше 2000 підприємств, а український ринок рейдерських «послуг» щороку зростає на 3 млрд. дол. США [69, с.343].

До того ж, відсутність сьогодні правового визначення рейдерства дає змогу правоохоронним органам під час вирішення одних і тих же конфліктів навколо підприємства надавати різні юридичні оцінки та ухвалювати різні процесуальні рішення [89, с.181].

Для створення сприятливих юридичних умов боротьби та профілактики рейдерства доцільно закріпити у правових нормах визначення поняття «рейдерство». Таке закріплення надасть змогу

розробити конкретні форми і механізми цієї боротьби, що дозволить налагодити ефективну діяльність суб'єктів господарювання та створити умови для захисту прав і свобод людини, передовсім, її право власності, інтересів держави й суспільства, наданих Основним законом і законодавством України [89, с.183].

Загалом, подолання рейдерства – це комплекс заходів, спрямованих на захист прав власності тих компаній, чиї активи у незаконний спосіб було відчужено або ж існує реальна чи потенційна загроза цього [51].

Складові протидії рейдерства можна класифікувати:

1) За напрямом впливу:

- профілактика рейдерства;
- допомога компаніям, на які вчинено рейдерську атаку;
- розслідування фактів рейдерських захоплень та повернення активів справжнім власникам.

2) За рівнем впливу:

- компанії;
- території.

3) За суб'єктом впливу:

- органи державного управління;
- власники та керівництво компаній, їх трудові колективи;
- охоронні агенції; підрозділи, які займаються оперативно-розшуковою діяльністю;
- аналітики ринку цінних паперів;
- експерти у сфері економічних відносин [51].

На сьогодні сформовано кілька підходів стосовно протидії аналізованому явищу. Одні фахівці вважають за необхідне доповнити КК України спеціальною нормою (чи навіть кількома статтями) про відповідальність за рейдерство, інші заперечують таку необхідність взагалі [47, с.43].

Так, на думку А. Орлеана та Р. Дурдієва, проблема криміналізації

рейдерства обумовлюється складністю цього явища. Автори наводять наступні аргументи: «По-перше, рейдерство може вчинятися кількома альтернативними або сукупністю різних дій (ухвалення неправосудного рішення суду, незаконні дії службової особи, підробка документів, фальсифікація доказів, примушування до вчинення правочину чи відмови від його вчинення, самоуправство або застосування фізичного насильства). По-друге, у вчиненні таких дій можуть брати участь різні співучасники (замовник або особа, в інтересах якої вчиняються рейдерські дії; особа, яка безпосередньо організовує рейдерську схему, а також виконавці незаконних дій – складових рейдерської схеми тощо). Очевидно, що окремі випадки рейдерства можуть надзвичайно відрізнятися один від одного, тому складно поєднати всі різновиди рейдерства в одному складі злочину» [59, с. 86].

На думку О. Литвака та І. Кучеренко, проблему протидії рейдерству необхідно вирішувати через пізнання таких цивільно-правових явищ, як поглинання і злиття підприємств. Для цивілізованих ринкових відносин це – нормальний процес. Отже, коли мова йде про рейдерство, треба наповнювати це поняття суто кримінальним змістом: під видимістю злиття чи поглинання підприємств здійснюється їх протиправне захоплення. Атому основним правовим інструментарієм у запобіганні цьому явищу, на думку авторів, має бути не КК України, а розумне, системне врегулювання цивільно-правових відносин у відповідній сфері підприємницької діяльності [47, с.43].

З метою посилення боротьби з рейдерством у цій площині науковці пропонують розробити низку законопроектів, в яких мають бути вирішені питання про:

- заборону розгляду суддями спорів щодо відчуження державного майна та передачу корпоративних прав без залучення до справи центрального органу виконавчої влади, в управлінні якого перебувають зазначені об'єкти державної власності та які здійснюють контроль за

ефективним використанням і збереженням таких об'єктів;

- обов'язкове направлення державною виконавчою службою копії постанови про відкриття виконавчого провадження щодо відчуження державного майна та передачі корпоративних прав органам прокуратури за місцем знаходження відповідача для забезпечення нагляду за додержанням і правильним застосуванням законів;

- відчуження об'єктів державної власності, що не підлягають приватизації, лише за наявності рішення Кабінету Міністрів України та згоди Фонду державного майна України;

- встановлення мораторію на застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних фондах яких є будь-яка частка держави;

- прийняти Закон про третейські суди у новій редакції, передбачивши право прокурора на оскарження рішень, які зачіпають інтереси громадянина або держави, а також упорядкувати процедуру їх реєстрації та створення єдиного реєстру прийнятих ними рішень. До цього моменту необхідно зупинити дію однойменного Закону України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701 у зв'язку з поширенням фактів протиправного захоплення підприємств шляхом використання рішень третейських судів, постановлених за результатами розгляду фіктивних спорів [47, с.43].

В. Куц та М. Артамонов вважають, що завданням фахівців у галузі протидії економічній злочинності стосовно рейдерства має бути не очікування чергового доповнення КК України новою статтею, а правильне застосування чинного кримінального законодавства, в основі якого лежить точна кваліфікація злочинних діянь, вчинюваних у процесі захоплення господарюючої структури. Для цього необхідно усвідомити сутність рейдерства як складного соціально-економічного явища, з'ясувати форми, у яких воно проявляється [46, с.130].

Для більш вагомого кримінально-правового впливу на дії такого

роду науковці вважають необхідним модернізувати норми Особливої частини КК України, якими встановлюється кримінальна відповідальність за вчинення предикатного злочинного діяння у складі рейдерської діяльності, а саме – порушення порядку розв'язання майнових спорів [46, с.130].

Доцільним також є внесення певних доповнень до статей КК, які передбачають відповідальність за вчинення вторинних діянь, підпорядкованих предикатному злочину. Зокрема, слід доповнити ч. 1 ст. 172 КК положенням такого змісту: «Невиконання керівником підприємства законного рішення власника або уповноваженого ним органу про його звільнення з посади».

Зважаючи на суспільно небезпечні наслідки протиправного захоплення підприємств, багатьом удається, що проблему можна вирішити шляхом встановлення кримінальної відповідальності за це діяння. Але така відповідальність буде ефективною лише за умови, що її буде встановлено не свавільно – методом спроб і помилок, а із суворим додержанням науково обґрунтованих принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь. Останні являють собою найбільш абстрактний і загальний рівень наукового забезпечення й обґрунтування кримінальної нормотворчості, ті відповідні позиції, урахування яких необхідне при кожній зміні в системі чинного кримінального законодавства. При цьому слід виходити з того, що з урахуванням обмежених можливостей впливу на економічні відносини за допомогою застосування кримінально-правових норм та побічних негативних наслідків притягнення осіб до кримінальної відповідальності, норми кримінального права повинні використовуватися у процесі регулювання цих відносин лише як крайній (останній, рішучий) захід – *ultima ratio*.

Дійсно, наявність у кримінальному законі спеціальної норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за певне суспільно небезпечне діяння, певною мірою має попереджувальний вплив. Усвідомлюючи

кримінальну відповідальність за таке діяння, окремі особи утримуються від його вчинення, побоюючись застосування до них суворого кримінального покарання.

М. Василенко наголошує, що рейдерство може стосуватися ринку цінних паперів. Відповідно, воно може пов'язуватись з іншими правопорушеннями й злочинами, здійснюваними відносно цінних паперів. У зв'язку з інтеграцією фінансових ринків виникають транснаціональні корпорації, що можуть мати кримінальний характер і здійснювати свою діяльність в міжнародному масштабі. Тобто вони перетворюються на транснаціональні злочинні організації. Відбувається корпоратизація кримінального ринку, формування корпоративної кримінальної ідеології, що втягує у свою орбіту мільйони людей у всьому світі. Саме тому рейдерство є настільки суспільно небезпечними, що вимагає застосування найжорсткіших заходів відповідальності, а саме кримінальної [18, с.109-110].

Тобто актуальним на сьогодні є внесення в КК України самостійного складу злочину під назвою «Рейдерство». На думку Я. Соловія, це призведе до того, що істотно полегшиться «можливість виявлення й кваліфікації такого злочину й порушення кримінальної справи; розслідування таких злочинів (доказова база стане менш об'ємною), оскільки акцент буде зроблений на об'єктивній стороні; ...контроль і нагромадження статистики щодо розслідування такого типу справ» [73, с.131].

А. Каганець навіть вводить такий термін, як «галузь рейдерського права», оскільки найчастіше рейдери здійснюють свою діяльність, спираючись на закони, а точніше на прогалини в них, та складності їхнього виконання, і вже потім тільки використовують відкрито бандитські методи. Автор наголошує, що рейдерське захоплення на перший погляд виглядає законно, практично завжди це має вигляд як простий спір господарюючих суб'єктів, один із яких виграє судову справу і отримує те, що йому нібито

належить за законом, але це зовсім не так. По-перше, це не є просто господарський спір: його спеціально ініціюють зацікавлені особи, при чому іноді абсолютно безпідставно. По-друге, цей спір ініціюється здебільшого на неправдивих документах, за допомогою яких рейдер отримує необхідні йому судові рішення та виконавчі листи. По-третє, використовується адміністративний ресурс. По-четверте, одразу після захоплення підприємства його розпродають, або по частинам, або цілим, – усе залежить від цілей рейдерів.

Тому, на думку науковця, виникає нова «галузь українського права», за допомогою якої законні власники втрачають свою власність. Складовими цієї «галузі» є: корупція, хабарництво, судові свавілля, прогалини у законодавстві, відсутність захисту права власності [32, с.42-43].

Зауважимо, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 10.10.2013 р. до КК України введено ст. 206², що передбачає відповідальність за протиправне заволодіння майном підприємств, установ, організацій [4].

На думку І. Федулової, законодавцем правильно прийнято рішення щодо криміналізації протиправного заволодіння майном підприємства, установи, організації, «оскільки це дає можливість провести розмежування між цивільно-правовими і кримінально-правовими відносинами в цій сфері, а визначення у диспозиції вказаної статті конкретних видів неправомірних рейдерських діянь дозволяє їх відрізнити з-поміж діянь, що передбачені складами суміжних злочинів, тим самим забезпечуючи невідворотність кримінальної відповідальності за злочин, що посягає на сферу господарювання» [86, с.90-91].

Однак, ця новела українського законодавця викликала низку зауважень в інших науковців. Так, Є. Калмикова та Д. Калмиков вказують на суттєві недоліки запровадженої статті. Зокрема [33]:

1) невідповідність термінології статті термінології, уживаній в інших законодавчих актах. Так, у досліджуваній статті використовується поняття «підприємства, установи, організації» та «засновники, учасники, акціонери», у той час як цивільне та господарське право застосовують дефініції «фізична особа», «юридична особа», «суб'єкт господарювання» тощо, а перераховані у другому випадку особи разом утворюють єдину категорію «власник» чи «учасник»;

2) неправильне трактування поняття майна у назві та диспозиції ч. 1, оскільки до майна підприємства, установи, організації стаття відносить у тому числі частки, акції, паї їх засновників, учасників, акціонерів, членів. Однак, у класичному розумінні таким майном можуть бути грошові кошти, будівлі, техніка, обладнання, нематеріальні активи тощо, а частки, акції чи паї є лише показником участі конкретної особи у власності підприємства (тобто особистою власністю, що не має відношення до майна юридичної особи);

3) питання правильної кваліфікації таких діянь, як «використання підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації», адже покарання за такі дії окрім ст. 206² КК України передбачені ще й статтями 357 та 358 КК України;

4) неузгодженість ч. 1 та ч.2 ст. 206² КК України (у ч.1 мова йде про «протиправне заволодіння майном ..., шляхом вчинення правочинів з використанням підроблених або викрадених документів, печаток, штампів підприємства, установи, організації», а у ч.2 – про «ті самі дії, вчинені ... з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, або з пошкодженням чи знищенням майна» [2], тобто не зрозумілим є те, на кого мають бути спрямовані ці погрози);

5) некоректність формулювання особливо кваліфікуючих ознак у ч.3 ст. 206² КК України. Мають на увазі такі ознаки «службова особа» та «заподіяння великої шкоди». Адже, у першому випадку не зрозуміло про

яку службову особу йдеться (нотаріуса, державного реєстратора, представника юридичної особи), а у другому – звідки з'являється така особливо кваліфікуюча ознака, бо у ч. 1 та у ч. 2 про розміри шкоди завданої розглядуваним злочином мова не йде;

б) наявність у статті додаткового покарання у вигляді конфіскації майна суперечить міжнародним документам з прав людини та положенням Конституції України (ст. 24 про рівність усіх перед законом, ст. 13 і 41 про непорушність права приватної власності та рівність його суб'єктів, ст. 62 про справедливе і домірне покарання).

Автори приходять до висновку, що юридична відповідальність за весь основний склад злочину, описаного у ст. 206², уже передбачена іншими статтями КК України (190, 357 і 358). До того ж, її застосування в окремих випадках призведе до пом'якшення кримінального покарання відносно вже існуючих статей [33].

До цього додамо, що незважаючи на те, що запроваджена стаття покликана встановити відповідальність саме за рейдерство, такого терміну у ній не вживається та її диспозиція не охоплює всіх етапів рейдерського захоплення. Вона не пропонує чіткого відокремлення рейдерства від інших суміжних злочинів. Тому підтримуємо точку зору попередніх науковців про недоцільність існування такої статті у нинішній редакції.

Загалом, ми підтримуємо позицію Б. Грека, який наголошує на введенні до КК України окремої статті, що встановлюватиме кримінальну відповідальність за рейдерство. Вважаємо, що такий вид юридичної відповідальності забезпечить реалізацію норм ст. 41 Конституції України, згідно з якою кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом [44, с.134].

На думку окремих науковців, зазначений напрямок більш придатний та ефективний саме для «українського рейдерства». Перш за все, він

дозволить відокремити рейдерство від багатьох інших складів злочину, що мають значно менший ступінь суспільної небезпеки. При цьому такий шлях призведе до появи в КК України лише одного нового складу злочину в той час, коли внаслідок криміналізації рейдерських дій як кваліфікуючих ознак інших складів злочинів виникне багато нових кваліфікуючих складів злочинів [86, с.90].

Б. Грек пропонує викласти статтю про рейдерство в наступній редакції:

«1. Рейдерство, тобто напад на підприємство, установу, організацію, жите або нежиле приміщення, інше майно незалежно від форм власності, вчинене за попередньою змовою групою осіб, поєднане із застосуванням фізичного або психічного насильства, або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів або неправових судових рішень для надання нападу видимості законних дій, з метою протиправного заволодіння майном у великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном, – карається:

2. Ті самі дії, вчинені організованою групою або повторно, чи особою, раніше судимою за корисливі злочини, або якщо вони спричинили тяжкі тілесні ушкодження особам, які зазнали нападу, – караються:

3. Дії передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені злочинною організацією, з участю посадової чи службової особи з використанням свого становища, або якщо рейдерство поєднане з наданням опору працівникам правоохоронних органів, виконавчої служби чи представникам органів місцевого самоуправління при виконанні ними службових обов'язків, або якщо співучасником злочину є замовник нападу, або якщо такий опір вчинено із застосуванням холодної, вогнепальної чи іншої зброї, або якщо вони спричинили особливо тяжкі наслідки, або призвели до заподіяння майнової шкоди в особливо великих розмірах, – караються;

Примітка:

1. Дії, передбачені цією статтею, вважаються вчиненими у великому розмірі, якщо майнова шкода завдана на сум у, яка у 3000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян на момент вчинення цього злочину, а в особливо великому розмірі – у 5000 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

2. Під майновим конфліктом слід розуміти майнові суперечки, пов'язані із скуповуванням акцій, наявністю подвійного реєстру цінних паперів, розголошенням даних реєстрів власників акцій; оспорювання законності рішень загальних зборів акціонерів або прав власності й інші аналогічні дії» [24, с.44].

Б. Грек вважає, що запропоновані ним в диспозиції ознаки рейдерства не містять понять, що важко піддаються доказуванню. За ними можна чітко розмежувати рейдерство й суміжний склад злочину за об'єктом, об'єктивною стороною, суб'єктом і суб'єктивною стороною.

На думку С. Албул та С. Кузніченко, «...за об'єктивною стороною рейдерські дії можуть здійснюватися шляхом:

- навмисного перекручування результатів голосування при ухваленні рішення на загальних зборах акціонерів, загальних зборах учасників товариства з обмеженою відповідальністю або на засіданні ради директорів (наглядацької ради) підприємства;

- внесення до протоколу загальних зборів, витягів з нього, до протоколу засідання ради директорів (наглядацької ради), а також до інших документів, що відображають хід і результати голосування, недостовірних відомостей про кількість осіб, що голосували, наявність кворуму або результати голосування; складання завідомо недостовірного списку осіб, що мають право на участь у загальних зборах;

- завідомо недостовірного підрахунку голосів або обліку бюлетенів для голосування;

- блокування або обмеження фактичного доступу акціонера

(учасника) підприємства або члена ради директорів (наглядацької ради) до голосування;

- ненадання відомостей про проведення зборів акціонерів або засідання ради директорів (наглядацької ради) чи надання недостовірних відомостей про проведення загальних зборів акціонерів (учасників) або засідання ради директорів (наглядацької ради);

- голосування від імені акціонера (учасника) підприємства за задалегідь підробленим дорученням, зробленим з метою ухвалення незаконного рішення про внесення змін до уставу суб'єкта господарювання, про схвалення угоди, у здійсненні якої є зацікавленість, про зміну складу органів керування підприємства (ради директорів, виконавчого одноособового або колегіального органа суспільства), про обрання його членів і дострокове припинення їх повноважень, про обрання керуючої організації або керуючого, про збільшення статутного капіталу суб'єкта господарювання шляхом розміщення додаткових акцій, про реорганізацію або ліквідацію суб'єкта господарювання, у тому числі якщо ці дії здійснено шляхом примусу акціонера акціонерного товариства, учасника товариства з обмеженою відповідальністю, члена ради директорів (наглядацької ради) до голосування певним чином або відмови від голосування, поєднані з погрозою застосування насильства або знищення чи пошкодження чужого майна.

За суб'єктивною стороною рейдерство може вчинюватися лише з прямим умислом за наявності спеціальної мети – одержання юридичного й (або) фізичного контролю над майном, бізнесом проти волі законного власника» [6, с.124-125].

Деякі науковці також пропонують прийняти окремий закон «Про засади запобігання та протидії рейдерству в Україні» або ввести кримінальну відповідальність не за рейдерство, а за організацію рейду (рейдерського нападу). Адже злочинні діяння, вчинені окремими виконавцями на всіх етапах організації і здійснення рейдерського нападу, є

наслідком діяльності організатора (організація злочинного об'єднання, керівництво ним, забезпечення його злочинної діяльності) [62, с.19].

Необхідно також внести зміни до ст. 375 КК України. Зокрема, доповнити її ще однією частиною, яку викласти у такій редакції: «Постановлення суддею (судьями) вироку, рішення, ухвали, постанови, що виходять за межі компетенції судді (суддів) суду) або з перевищенням службових повноважень – карається позбавленням волі на строк від...» [93, с.68].

Безперечним кроком на шляху удосконалення норм щодо корпоративних відносин є прийняття законодавчих актів, які б запровадили механізм захисту майна юридичних осіб, врегулювали порядок підсудності та розгляду корпоративних спорів, особливості використання заходів забезпечення позову, порядок реєстрації змін до установчих документів юридичних осіб та інших даних в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, та забезпечили публічність і прозорість діяльності господарських товариств на території України [9, с.66].

На сьогодні відсутня також злагоджена позиція правоохоронних органів у протистоянні цьому явищу. У такій ситуації «заручником» законодавчих колізій та неузгодженості правових норм залишається поліція.

На практиці стала нормою ситуація, коли розгляд таких подій доручається «непрофільній» службі задля прийняття формального рішення – відмови в порушенні кримінальної справи.

Слід перерозподілити функції між галузевими службами. До розгляду звернень про факти рейдерського захоплення підприємств та об'єктів нерухомості необхідно залучати галузеві служби органів внутрішніх справ за напрямками їх діяльності, зокрема: Департамент Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України – для перевірки фактів службового підроблення документів, на підставі яких

здійснюється протиправне поглинання, а також наявності в діях посадових осіб, які представляють сторони конфлікту, ознак інших злочинів, учинених у сфері службової діяльності; карний розшук – для перевірки фактів підроблення документів, учинення шахрайських дій, погроз життю та здоров'ю акціонерам і керівництву підприємств, членам їх родин; спеціальні підрозділи по боротьбі з організованою злочинністю – для розгляду ситуацій про факти спроб рейдерського захоплення підприємств з використанням корупційних схем за участю представників органів влади та місцевого самоврядування, у тому числі працівників судових органів, причетних до прийняття судових рішень чи ухвал, які використовують сторони конфлікту, а також організованих груп; Поліцію охорони – для перевірки з питань дотримання ліцензійних умов недержавних охоронних підприємств, працівників яких залучено до участі в силовому захопленні об'єктів; слідчі підрозділи – для допомоги при здійсненні кваліфікації дій учасників вчинення протиправних дій під час рейдерського захоплення підприємств, порушення кримінальної справи та організації належного її розслідування [45, с.17].

Для протидії рейдерству на початкових етапах необхідно звернутися за допомогою до правоохоронних органів: МВС, СБУ, прокуратури, до обов'язків яких і входить захист прав і законних інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, боротьба з корупцією, зловживаннями владою або службовим становищем тощо. З їх допомогою можна [28, с.100]:

- а) визначити, хто виступає замовником;
- б) знайти інсайдера, тобто «компаньйона», акціонера, співробітника, який діє не в інтересах власника, а в інтересах рейдера;
- в) з'ясувати бюджет, який може виділити замовник для захоплення.

Це дозволить відповідним підрозділам МВС, СБУ розробити організаційно-тактичні та профілактичні заходи запобігання незаконному рейдерству. Зокрема:

1) разом з керівництвом підприємства підготувати всі необхідні документи для обстоювання законних прав у суді і оскаржувати незаконне рішення суду;

2) сприяти зусиллям законного власника в рамках закону акумулювати вільні фінансові ресурси для непередбачених витрат. У сумарному обсязі вони повинні відповідати тим коштам, що виділив рейдер на захоплення об'єкта;

3) з'ясувавши, хто інсайдер, не виключати його зі співробітників підприємства, а за можливістю використати у своїх профілактичних заходах;

4) у максимальному обсязі залучити ЗМІ і громадськість до висвітлення неправомірних дій рейдерів;

5) провести роз'яснювальну роботу серед акціонерів з метою повернення їх на свій бік, а в разі залякування їх рейдером брати офіційні заяви для вирішення справи по суті;

6) з метою профілактики сприяти співробітникам підприємства у здійсненні заходів для ретельної охорони установчих документів (статуту, печатки, свідоцтва на землю, прав на основні засоби виробництва тощо);

7) всі профілактичні заходи планувати, організовувати і здійснювати у співпраці зі службою безпеки підприємства.

Загалом, в Україні питаннями протидії рейдерства займаються наступні органи:

- глава держави – президент України;
- орган законодавчої влади – Верховна Рада України;
- система органів виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети, центральні органи зі спеціальним статусом, місцеві державні адміністрації);
- система державних органів судової влади [82, с.155].

З 2016 р. функціонує Комісія з розгляду скарг у сфері державної реєстрації при Міністерстві юстиції України. Основними її завданнями є:

- підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері захисту прав інвесторів, протидії незаконному поглинанню та захопленню підприємств, порушенням земельного законодавства, зокрема щодо підвищення ефективності діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади у відповідній сфері;
- збирання, моніторинг інформації про порушення прав інвесторів, факти незаконного поглинання та захоплення підприємств, що призводить до погіршення інвестиційного клімату в Україні;
- забезпечення координації дій державних органів з питань посилення протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, порушенням земельного законодавства;
- розроблення комплексу заходів щодо протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, порушенням земельного законодавства, забезпечення удосконалення механізму регулювання у відповідній сфері.

Комісія на початку 2016 р. розглянула майже 250 скарг, задовольнивши при цьому близько 150. За неофіційними даними, за 2015 рік відбулося 3000 рейдерських захоплень, 2700 із яких закінчилися успіхом. 12 вересня 2016 р. підписано Меморандум про співпрацю між Міністерством юстиції України та Національною поліцією України. Документ спрямований на посилення прав суб'єктів господарювання в Україні, протидію протиправному позбавленню права власності, недопущення використання схем і методів рейдерського захоплення суб'єктів господарювання [90, с.59].

Однак, Законом України «Про охоронну діяльність» від 22 березня 2012 року №4616-VI не передбачено існування органу, що б здійснював охорону підприємств та установ комунальної форми власності, зареєстрованих в обласних центрах, від незаконних поглинань. У ньому також не вироблений інструментарій профілактики рейдерства на місцевому (регіональному) рівні [5]. Зазначимо, що повноваження

місцевих рад у сфері протидії й запобігання рейдерству значно обмежені. Тому, враховуючи європейський досвід, Т. Цибульник пропонує створити на місцевому рівні муніципальні органи з правоохоронними функціями та відповідними повноваженнями. Для реалізації цього необхідно прийняття окремого закону Верховною Радою України [90, с.59].

Окрім державних органів, існує багато громадських організацій, об'єднань підприємств тощо. В Україні також функціонує Український інститут дослідження екстремізму, який постійно проводить моніторинг рейдерських атак [74].

Міністерство юстиції України теж долучається до протидії рейдерству. Зокрема, воно розробляє законопроект, спрямований на посилення кримінальної відповідальності за рейдерство. Кримінальному покаранню мають підлягати усі особи, причетні до рейдерської атаки: замовник, особа, яка подає неправдиві документи реєстратору, державний реєстратор тощо. Це буде ефективна превентивна норма [82, с.156].

Таким чином, переважна частина злочинних дій, що мають характер кримінального рейдерства, кваліфікується як злочини проти власності та злочини в сфері економічної діяльності. У зв'язку з цим про попередження злочинів, пов'язаних з кримінальним рейдерством, доцільно вести мову в рамках загальної теорії попередження злочинів у сфері економіки. Заходи загального попередження також підрозділяються на кілька підрівнів:

- а) виховні,
- б) правові,
- в) економічні.

Економічні заходи охоплюють: 1) встановлення обов'язкових правил поведінки на ринку для всіх без винятку суб'єктів господарювання; 2) вдосконалення цивільного, корпоративного та інших суміжних галузей законодавства; 3) розробку системи матеріальних санкцій, як до юридичних, так і до фізичних осіб, за порушення корпоративного законодавства, які заподіюють шкоду законним інтересам громадян,

організацій, суспільства або держави.

Правові заходи включають реалізацію принципу невідворотності покарання, системну діяльність правоохоронних органів, спрямовану на боротьбу з рейдерськими захопленнями, застосування на практиці найбільш ефективних заходів оперативного характеру, що сприяють виявленню та розкриттю подібних правопорушень.

Заходи виховного впливу слід застосовувати як до рейдерів, так і до жертв рейдерських захоплень, оскільки в багатьох випадках саме поведінка останніх створює сприятливі умови для рейдерства.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Таким чином, проаналізувавши кримінально-правові аспекти боротьби з рейдерством, ми прийшли до наступних висновків:

1. Вивчення літературних джерел свідчить про кілька підходів до тлумачення терміна «рейдерство». Одна група авторів розглядає рейдерство як певний вид поглинань або загарбань (захоплень) власності й використовує цей термін як узагальнюючий для цивільно-правової і кримінально-правової характеристики згаданого явища. Друга група вчених (О. Коваль, Ю. Хомич) під час дослідження недружніх та протиправних поглинань власності не використовують термін «рейдерство», а заміняють його іншими, такими як: «жорстке поглинання», «недружнє поглинання», «поглинання з використанням незаконних методів». І перша, і друга група вчених не розглядають рейдерство як кримінально карану дію. Третя група дослідників розуміє рейдерство як злочин (В. Шемчук, Ю. Челембій, А. Гуторова).

У цілому, терміном «рейдерство» в Україні позначають широкий спектр дій – від звичайного недружнього поглинання до вчинення бандитського захоплення підприємств.

Основними видами рейдерства є «біле», «сіре» та «чорне». Характерними ознаками «білого» рейдерства є те, що рейдери діють виключно за законом, але при цьому використовують залишені законодавцем пробіли. Зокрема, організовують скупку акцій чи боргів підприємства, намагаються тимчасово погіршити його економічний і фінансовий стан, здешевити акції, знайти якісь погрішності в установчих документах тощо. Для «сірого» рейдерства характерним є балансування на межі закону, однак, як правило, цю межу не переходять. Для цього виду характерно використання підроблених документів, подвійного реєстру, незаконного зібрання акціонерів. Природно, що тут є простір для корумпованості суддів. «Чорне» рейдерство – це фактично розбій або

бандитизм. Тут також використовуються підроблені документи й інші ознаки «сірого» рейдерства, але набагато більше уваги приділяється підкупу державних службовців різних адміністрацій, міністерств, представників правоохоронних органів, суддів. Фактично, корупція та хабарництво – це основне джерело і база такого виду рейдерства. Але крім корумпованих незаконних і неправосудних рішень, «чорне» рейдерство характеризується обов'язковим застосуванням фізичного, насильства, яке використовується для реального втілення рішень у життя.

Рейдерство супроводжується низкою негативних наслідків економічного, політичного, правового та соціально-психологічного характеру, зокрема: погіршення інвестиційного клімату країни, скорочення обсягів виробництва, масовий відтік капіталу за кордон, активізація процесів відмивання грошей, одержаних злочинним способом, дискредитація представників влади, правоохоронних органів і судів, підвищення рівня безробіття, зниження соціальних стандартів тощо.

В Україні рейдерство характеризується певними особливостями:

- кримінальна складова рейдерських атак, особливістю якої є прояви корупції з боку представників органів державної влади;
- поглинання в Україні часто зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або незаконних інструментів та підстав;
- участь у протиправному захопленні підприємств приватних охоронних структур;
- цілеспрямоване недружнє захоплення власності шляхом ініційованого бізнес-конфлікту на підставі судових рішень, винесених або на основі фальшивих документів, або без запрошення до суду власника судами, що перебувають на інших територіях;
- мета рейдерства, зазвичай, має спекулятивний, а не виробничий характер. В Україні рейдерство характеризується певними особливостями:
- кримінальна складова рейдерських атак, особливістю якої є прояви

корупції з боку представників органів державної влади;

- поглинання в Україні часто зводяться до силових захоплень підприємств під прикриттям законних або незаконних інструментів та підстав;

- участь у протиправному захопленні підприємств приватних охоронних структур;

- цілеспрямоване недружнє захоплення власності шляхом ініційованого бізнес-конфлікту на підставі судових рішень, винесених або на основі фальшивих документів, або без запрошення до суду власника судами, що перебувають на інших територіях;

- мета рейдерства, зазвичай, має спекулятивний, а не виробничий характер.

2. У кримінальному праві рейдерство можна визначити як злочинну технологію збагачення з певним переліком предикатних та вторинних злочинів, що унеможливорює зведення цього явища лише до одного складу злочину. А саме визначення рейдерства може бути сформульоване таким чином: рейдерство – це напад на підприємство, установу, організацію, земельну ділянку, в тому числі ділянку лісового фонду, жилий будинок, квартиру, інше майно незалежно від форми власності, вчинений за попередньою змовою групою осіб, поєднаний із застосуванням фізичного або психічного насильства, небезпечного для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, з використанням штучно створеного майнового конфлікту і підроблених або інших нелегітимних документів або неправових судових рішень для надання нападу вигляду законних дій, з метою протиправного заволодіння майном у великих або особливо великих розмірах або встановлення контролю над оперативним управлінням таким майном.

Захоплення підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, як правило, відбувається через акціонерний капітал, кредиторську заборгованість, органи управління, оспорювання підсумків приватизації.

Як свідчить практика, абсолютна більшість захоплень видається за корпоративний конфлікт або звичайний господарський чи трудовий спір. Ми вважаємо помилковим зведення рейдерства лише до корпоративних конфліктів. Дії рейдерів, хоч і пов'язані часто з ініціюванням корпоративного конфлікту, відбуваються поза межами цивільного та корпоративного законодавства, і корпоративний конфлікт у рейдерських схемах є тільки приводом до захоплення підприємства.

Успішність протистояння атакам рейдерів залежить від знання способів їх діяльності, що являють собою сукупність (систему) прийомів і методів, які використовуються при захопленні підприємств. У випадках, коли при нападі застосовуються закладені в таких засобах додаткові можливості, що можуть істотно посилювати інтенсивність і загрозливий ефект дій, ці способи завжди свідчать про підвищену небезпечність як дій, так і особи, яка їх вчиняє.

Чинне кримінальне законодавство України містить достатню кількість кримінально-правових норм, застосування яких, з одного боку, дозволяє вести ефективну боротьбу з рейдерством, з іншого – навпаки, кожен конкретний злочин може розглядатися як окремий, не пов'язаний з рейдерством. Це призводить до того, що у випадку планування та здійснення рейдерської атаки, злочинець буде заперечувати цей факт і «шукати» більш м'які статті КК України, а тому понесе відповідальність за інший злочин. До того ж, практика свідчить, що з тих чи інших причин потенціал кримінально-правових норм правоохоронними органами повною мірою не використовується.

3. У переважній більшості економічно-розвинутих країн (Австрія, Великобританія, Німеччина, Данія, Іспанія, Китай, Польща, США, Франція, Японія тощо) відсутні кримінальні норми, направлені на протидію незаконним захопленням юридичних осіб. Це пов'язано з тим, що таке явище в цих країнах відсутнє, а процес поглинання компаній відбувається виключно законними методами в умовах чесної конкурентної

боротьби. Однак, кримінальні кодекси окремих зарубіжних країн містять склади злочинів, що безпосередньо посягають на порядок управління юридичної особи.

У сучасній зарубіжній системі протидії рейдерству, зазвичай, паралельно існують дві системи забезпечення безпеки фірми:

- загальнодержавні системи захисту, які формують систему безпеки на національному рівні; їх компетенція поширюється як на державні установи та суб'єкти господарювання, так і на приватних суб'єктів підприємництва в межах чинного законодавства (як правило, через залучення підприємців до вирішення питань безпеки держави);

- приватні системи захисту, що представлені суб'єктами підприємництва (компанії, асоціації, концерни, корпорації) недержавної форми власності, які вправі створювати власні служби безпеки або ж укладати з такими відповідні угоди про співробітництво, встановлювати власні системи режиму секретності та безпеки в інтересах забезпечення захисту комерційної таємниці іншої важливої інформації, її носіїв, що належать їм на праві власності.

Поєднання зусиль зазначених систем забезпечення безпеки бізнесу, а загалом і держави, може гарантувати функціональну стабільність бізнесу, уникнення банкрутства, відшкодування, хоча б частково, матеріальної шкоди, що її може бути заподіяно природними стихіями, недобросовісною конкуренцією, комерційним і промисловим шпигунством, злочинними рейдерськими атаками чи навмисними протиправними діями зловмисників.

Використання Україною наведеного досвіду несе в собі складний системоутворюючий характер, адже у нашій Державі, як власне і у підприємців, які зіткнулася з рейдерством, відсутні вироблені роками законні «правила гри» на ринку.

4. Рейдерство є суттєвою загрозою для економіки країни, воно не сприяє покращенню інвестиційного клімату в країні та утвердженню

безпечних форм ведення бізнесу. Це набуває особливої актуальності в умовах АТО, коли на неконтрольованих або малоконтрольованих українською владою територіях здійснюється перерозподіл власності з використанням технологій рейдерських атак.

За таких умов найбільш прийнятним варіант є відокремлення рейдерства від інших видів злочинної діяльності, пов'язаних з незаконним заволодінням чужої власності, а також внесення окремої статті в Кримінальний кодекс України, яка чітко визначатиме поняття «рейдерство» в юридичному вимірі, що дозволить уникнути різних маніпулятивних тлумачень цього терміну та встановлюватиме кримінальну відповідальність для всіх учасників цього злочину.

Оскільки рейдерство являє собою комплексне кримінологічне явище, тому протидія йому теж повинна мати комплексний характер і проявлятися на різних рівнях: як на рівні кримінального, корпоративного, адміністративного, цивільного права, так і на рівні економічної та кримінальної-правової політики держави в цілому.

У результаті проведеного дослідження виявлені недоліки чинного кримінального законодавства, що регулює боротьбу з рейдерством. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до діючої нормативно-правової бази:

- доцільно закріпити у правових нормах визначення поняття «рейдерство», що надасть змогу розробити конкретні форми і механізми боротьби з цим явищем, дозволить налагодити ефективну діяльність суб'єктів господарювання та створити умови для захисту прав і свобод людини, передовсім, її право власності, інтересів держави й суспільства, наданих Основним законом і законодавством України;

- виключити ст. 206² КК України, оскільки відповідальність за весь основний склад злочину, описаного у цій статті, уже передбачена іншими статтями **КК України** (190, 357 і 358) та її застосування в окремих випадках призведе до пом'якшення кримінального покарання відносно вже

існуючих статей;

- ввести до КК України окрему статтю, що встановлюватиме кримінальну відповідальність за рейдерство;

- ст. 375 КК України доповнити її ще однією частиною, яку викласти у такій редакції: «Постановлення суддею (судьями) вироку, рішення, ухвали, постанови, що виходять за межі компетенції судді (суддів) суду) або з перевищенням службових повноважень – карається позбавленням волі на строк від...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5.04.2001 р. №2341 // Відомості Верховної Ради. 2001. №25-26. Ст.131.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435 // Відомості Верховної Ради України. 2003. №№40-44. Ст.356.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового регулювання діяльності юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців: Закон України від 10.10.2013 р. №642 // Відомості Верховної Ради. 2014. №22. Ст. 773.
5. Про охоронну діяльність: Закон України від 22.03.2012 р. №4616-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 2. Ст.8.
6. Албул С.В., Кузніченко С.О. Рейдерство: до питання вироблення Державної стратегії протидії // Правничий часопис Донецького університету. 2013. № 2. С. 122-129.
7. Алехина А. В. К вопросу о криминальности рейдерства // Проблемы юридической науки в исследованиях докторантов, адъюнктов и соискателей: сборник научных трудов / Под ред. В.М. Баранова, М.А. Пшеничнова. Нижний Новгород: Нижегородская академия МВД России, 2011. Вып. 17. С. 12-16.
8. Астахов П. А. Продиводействие рейдерским захватам. Москва: Эксмо, 2007. 240 с.
9. Бевзенко С. Рейдерство: проблема та шляхи вирішення // Вісник укрдержреєстру. 2014. № 1. С. 63-66.
10. Берлач Ю.А. Правове визначення рейдерства // Південноукраїнський правничий часопис. 2009. № 1. С. 60-62.

11. Берлач Ю. Організаційні заходи протидії рейдерству в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2007. № 11. С. 109-111.
12. Берназ П. В., Серeda О. О. Рейдерство в Україні: визначення поняття // Південноукраїнський правничий часопис. 2008. № 1. С. 82-84.
13. Беліков О. Можливі шляхи протидії рейдерським захопленням // Юридичний журнал. 2007. № 5. С. 115-118.
14. Біляк Ю.В. Причини зростання масштабів рейдерських захоплень в Україні: причини виникнення, типи і види рейдерських схем // Інвестиції: практика та досвід. 2013. №12. С.44-48.
15. Борисов Ю. Д. Рейдерские захваты. Узаконенный разбой. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 224 с.
16. Варналій З. С., Мазур І. І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання // Стратегічні пріоритети. 2007. № 2. С. 129-136.
17. Василенко М.Д. Рейдерство: загроза та шляхи подолання (економіко-правовий аналіз) // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2015. Т. 16. С. 96-104.
18. Василенко М. Рейдерство як господарсько-правове явище в сучасній економіці, його прояви та запобігання: теоретико-правові аспекти // Юридичний вісник. 2015. № 4. С. 104-111.
19. Василенко П. Обережно: рейдери! Київ: Знання України, 2007. 99 с.
20. Гарагонич О.В. Рейдерське захоплення акціонерних товариств: поняття та етапи // Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2015. №6. С.68-80.
21. Грек Б.М. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони рейдерства та його відмінність від суміжних злочинів // Адвокат. 2009. №9. С. 6-11.
22. Грек Б. М. Окремі аспекти кримінально-правової характеристики рейдерства в Україні // Вісник господарського судочинства. 2009. № 5. С. 49-57.

23. Грек Б. М., Грек Т. Б. Поняття та історичні передумови розвитку рейдерства в Україні // Адвокат. 2010. № 9. С. 29-34.
24. Грек Б. Про кримінальну відповідальність за рейдерство // Вісник національної академії прокуратури України. 2009. № 3. С. 40-46.
25. Грек Б.М. Кримінально-правова характеристика «грінмейла» // Вісник господарського судочинства. 2010. № 5. С. 117-122.
26. Грищенко Н. Соціальна зумовленість кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації // Підприємництво, господарство і право. 2018. №6. С.258-262.
27. Депаμφилис Д. Слияния, поглощения и другие способы реструктуризации компании. Процесс, инструментарий, примеры из практики, ответы на вопросы. Москва: Олимп-Бизнес, 2007. 960 с.
28. Дічек О., Нікітін Ю. Рейдерство в Україні: правові ознаки і шляхи запобігання // Юридична Україна. 2008. № 5. С. 97-101.
29. Дорошук А.А., Трибуха М.В. Система регулювання рейдерства в Україні // Економіка: реалії часу. 2011. №1. С.170-176.
30. Єфименко А. Рейдерство або ринок контролю // Юридичний журнал. 2008. № 11. С. 116-122.
31. Зеркалов Д. В. Рейдеры: Пособие. Киев, 2007. 188 с.
32. Каганець А. «Рейдерство» – нова галузь українського законодавства? // Юридичний радник. 2007. № 1. С. 41-43.
33. Калмикова Є., Калмиков Д. Лікарський засіб від хвороби суспільства чи плацебо?: встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації // Юридичний вісник України. 2014. № 14. С. 14–15.
34. Касьяненко Н.С. Недружественные поглощения (рейдерство) организаций в России // Вестник Челябинского государственного университета. Серия: Экономика. 2009. Вып. 18. С. 119-124.

35. Кахович О. О. Рейдерство в Україні: типи, суб'єкти, чинники та особливості // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки. 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 91-93.
36. Кісілюк Е. Кримінально-правова основа протидії рейдерству // Підприємництво, господарство і право. 2009. № 1. С. 111-114.
37. Коваль А. Антирейдерский закон: плюсы и минусы // Юридическая практика. 2007. 6 февраля (№ 6). С. 6.
38. Коваль А. Способы жестких поглощений // Юридическая практика. 2004. № 29. С. 1, 7.
39. Колесник М. А. Рейдерство в Україні: загальна характеристика та основні тенденції розвитку // Право і безпека. 2011. № 1. С. 80-84.
40. Корпоративные конфликты. Рейдерство / Под ред. В. И. Лазуренко. Донецк: Донбасс, 2011. 588 с.
41. Костин И. Банки и «рейдеры» – опасность для экономики // Юридичний радник. 2007. №2. С. 28-29.
42. Кримінальне право України. Особлива частина: альбом схем: навчальний посібник для студентів вузів / За ред. В. В. Коваленко. Київ: Алерта, 2015. 574 с.
43. Крутов В., Берлач Ю. Зарубіжний досвід протидії негативним проявам рейдерства, шляхи його застосування в Україні // Підприємництво, господарство і право. 2009. № 12. С. 76-79.
44. Крутов В., Берлач Ю. Правове забезпечення протидії рейдерству в Україні // Право України. 2009. № 9. С. 133-139.
45. Кузьмін Р.Р. Характеристика способів протиправного заволодіння суб'єктами господарювання як виявів рейдерства // Митна справа. 2013. №2. С.10-17.
46. Куц В., Арманов М. Рейдерство: кримінально-правовий аспект // Підприємництво, господарство і право. 2007. № 10. С. 128-131.

47. Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога і цивіліста // Вісник національної академії прокуратури України. 2010. №4. С. 40-44.
48. Литвак О., Кучеренко І. Проблема рейдерства очима кримінолога і цивіліста // Вісник національної академії прокуратури України. 2010. № 3. С. 40-45.
49. Мамонов К. А., Величко В. А. Визначення рейдерства: теоретичні підходи // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 6. Ч. 2. С.79-82.
50. Медведько О. Протидія корупції та рейдерству часто ускладнюється діями окремих суддів // Юридичний вісник України. 2007. № 37. С.4-5.
51. Мельниченко О.А., Пушкарьова В.І. Протидія рейдерству як складова державної політики щодо економічної безпеки // Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1. С. 102-108.
52. Микитчик А. В. Головні напрями запобігання рейдерству в Україні // Науковий вісник національної академії Внутрішніх Справ України. 2013. № 3. С. 217-222.
53. Молодецький С.С. Виникнення та сучасний стан рейдерства в Україні // Вчені записки Університету «КРОК». 2014. Вип. 35. С.12-18.
54. Молодецький С.С. Рейдерство в Україні як загроза підприємницькій діяльності. URL: global-national.in.ua/archive/5-2015/108.pdf
55. Москаленко С. Рейдерство: загальна характеристика, окреслення проблеми та шляхи боротьби // Юридичний журнал. 2007. № 3. С. 117-119.
56. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: станом на 1 вересня 2015 року / С. В. Петков [и др.]. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 720 с.

57. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України: станом на 20 січня 2016 року / За ред. О.М. Литвинова. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 535 с.
58. Небога М. М. Аспекти організаційного та правового забезпечення протидії незаконному поглинанню корпоративних підприємств // Формування ринкових відносин в Україні. 2010. № 12. С. 163-168.
59. Орлеан А., Дурдієв Р. Щодо криміналізації рейдерства // Вісник прокуратури. 2007. №8. С. 83-88.
60. Панасекко Р. А. Щодо криміналізації поняття «рейдерство» в Україні. URL: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/5-1-0-56>.
61. Пащенко О. Антирейдерське законодавство: аналіз окремих положень // Юридичний радник. 2007. № 2. С. 23-27.
62. Погорецький М., Шеломенцев В. Рейдерство в Україні: проблеми кримінальної відповідальності // Юридичний радник. 2008. № 2. С.15-19.
63. Погорелов Ю. С., Лещенко Ю. В. Типізація рейдерства та методи боротьби з ним // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. 2012. № 24. С. 208-214.
64. Пожуєва Т. О. Міжнародний досвід виникнення рейдерства // Вісник Хмельницького національного університету. 2013. №3. Т. 2. С.130-134.
65. Протидія економічній злочинності / П.І. Орлов, АФ. Волобуєв, І.М. Осика та ін. Харків, 2004. 568 с.
66. Пустовой М. Рейдерство по-українски // Юридическая практика. 2007. №14. С.1, 6.
67. Радванська Н. В. Рейдерство як загроза економічній безпеці підприємства та держави // Вісник Хмельницького національного університету. 2011. №2. Т. 1. С.204-206.

68. Рахуба С. В. Рейдерство: загальна характеристика // Південноукраїнський правничий часопис. 2009. № 1. С. 62-63.
69. Сабецька Т. І. Механізми протидії рейдерству як складова формування стратегії економічної безпеки підприємства // Економіка і суспільство. 2017. Вип. 8. С.341-348.
70. Селиванова И. Правовые аспекты поглощения компаний в Украине // Юридичний радник. 2006. №3. С. 35-38.
71. Смітюх А. В. Рейдерство, поглинання та загарбання: співвідношення понять та класифікації // Вісник господарського судочинства. 2008. № 3. С. 92-101.
72. Соколов И.А. Рейдерство как уголовно-правовое явление в России и за рубежом // Бизнес в законе. 2014. №5. С.92-94.
73. Соловій Я. І. Кримінально-правові проблеми кваліфікації злочинних захоплень суб'єктів господарювання як виявів рейдерства // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. 2011. №4. С.130-137.
74. Сороківська О. А. Дослідження проявів економічного рейдерства в Україні та пошук шляхів його подолання. URL: elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/17762/1/Article_Sorokivska.pdf
75. Спасибо-Фатеева І. В. Рейдерство: розуміння, види, небезпека та способи боротьби // Вісник господарського судочинства. 2008. №4. С. 46-53.
76. Спасибо-Фатеева І. Загрозливий поступ рейдера // Юридичний радник. 2008. № 2. С. 6-14.
77. Таращанська О.Б. Державна протидія рейдерству в корпоративному секторі економіки України. URL: academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10tobseu.pdf
78. Таращанська О. Ефективні державні засоби протидії рейдерству: досвід провідних країн світу // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. 2009. № 11. С. 8-10.

79. Тивончук І.О., Глинська Г.Я. Особливості рейдерства в Україні // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2008. №624: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 146-150.
80. Титаренко С. С. «Рейдерство» в Україні та деяких зарубіжних країнах: компаративний погляд на економіко-правовий феномен // Порівняльно-аналітичне право. 2016 № 5. С. 271-272.
81. Титаренко С. С. Соціально-економічні підстави відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємств в Україні // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2016 № 24. С. 134-138.
82. Трегубенко Т.П., Дзюба Н.В., Метелиця А.С. Особливості системи регулювання рейдерства в Україні і державний механізм протидії // Порівняльно-аналітичне право. 2017. №5. С.154-157.
83. Фаенсоен М. И., Пиманова А. А. Рейдерство (недружественный захват предприятий): практика современной России. Москва: Альфа-Пресс, 2007. 120 с.
84. Фальшовник Д. Рейдерство як різновид протидії законній господарській діяльності // National law journal: theory and practice. 2014. №6. С.142-145.
85. Федоров А.Ю. Рейдерство и корпоративный шантаж: организационно-правовые меры противодействия. Москва: Волтере Клувер, 2010. 463 с.
86. Федулова І.М. Соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації // Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип.3. Т.2. С.88-91.
87. Филюк Г., Панькова О. Теоретичні та прикладні аспекти рейдерства в Україні // Конкуренція. 2011. № 3. С. 23-32.

88. Хомич Ю. Зарубежная практика защиты от недружественных поглощений // Юридичний радник. 2007. № 4. С. 95-99.
89. Хятнюк Ю. А. Визначення поняття рейдерства та його характеристика у законодавстві України // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2013. №4. С.174-185.
90. Цибульник Т. Удосконалення нормативно-правових засад протидії рейдерству. URL: www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2017/1/16.pdf
91. Челембій Ю. Недосконалість українського законодавства є живильним ґрунтом для українських рейдерів // Вісник Української спілки промисловців і підприємців. 2007. № 4. С.23-25.
92. Чепелюк О., Крючкова О. Взаємозв'язок корупції та рейдерства: кримінально-правовий аспект // Вісник прокуратури. 2009. № 8. С. 98-103.
93. Черних Д. Протидія «рейдерству»: теоретико-правовий аспект // Вісник прокуратури. 2007. № 5. С. 64-69.
94. Чернявський С. С. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні. Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ: збірник методичних рекомендацій / За ред. П. В. Коляди. Київ: УВГІД ГУ МВС України, 2010. С. 96-144.
95. Шапіро В. С., Булах Т. В. Рейдерство як економіко-правове явище: загальна характеристика // Форум права. 2015. №2. С. 181-186.
96. Швець В.О. Іноземний досвід врегулювання судового захисту від рейдерства: загальний огляд / В.О. Швець // Вісник господарського судочинства. 2015. № 4. С. 77-83.
97. Шемчук В. Рейдерство та корупція // Вісник прокуратури. 2006. №11. С.13-18.
98. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців: матеріали комітетських слухань, проведених 17 вересня 2008 року. Київ, 2008. 196 с.

99. Шустік О. Корпоративні конфлікти: удосконалення процедури вирішення // Юридичний вісник України. 2007. № 1. С. 1, 9.

100. Яструбецька Л. С. Особливості організації рейдерських захоплень підприємств в Україні // Економіка і суспільство. 2017. Вип. 9. С.1107-1112.